

GESZTEN JÓZSI BORSODBAN

I. közlemény

DÖMÖTÖR SÁNDOR

Az egykori betyárok híre alaposan megkopott. Virtuosos tetteik emléke az idősebb korosztály emlékezetében is inkább rejtetten lappang, ha néha-néha felhangzik róluk egy-egy feledésbe merülő régi dal, vagy ballada. A népköltészet gyűjtemények megőrizték mindenhonnan azokat a dalokat, amelyek valójában a nép fiaiból feltörő természeti erőt dicsőítették, s nem a kegyetlenkedő haramiáktól való félelem jegyében születtek.¹ 1960-ban a Nyíregyháza—Debrecen—Budapest vonalon száguldó gyorsvonat mintegy száz utasától érdeklődtünk: Ki volt *Geszten Józsi*?² Ketten tudták csak róla, hogy a régi időkben betyár volt, de hogy hol élt és mit csinált voltaképpen, senkisé sem tudta megmondani. Az egyik utas bizonytalanul mondta, hogy Geszten Józsi betyárvezér lehetett és a 48-as szabadságharcban mint ezredes harcolt az osztrákok ellen. Mikor azonban valaki azt találta mondani, hogy az a híres betyár Rózsa Sándor lehetett, visszavonta előbbi állítását. A negatív jellegű köztudat ellenére a néprajzi szakirodalom, a folklóriztika és a szóhagyomány elég sokat tud Geszten Józsiról. Már Szabolcs megye milenniumi monográfiája is a törvényszéki iratok alapján bőven utal híres gonosztetteire.³ Minden jel arra mutat, hogy Geszten Józsi valóban tájjellegű népi hős, országosan kevésbé ismert betyár: egy a sok ezer tragikus sorsú parasztfiatal közül.

Balogh István forrástanulmánya 1956-ban a leghíresebb tiszántúli betyárként tartja számon Geszten Józsit. A finomkodóan „néphőssé formálódott mondai igazságtévők” között emlegetett szabolcsi rablóról⁴ sok érdekes levéltári adalékot publikált, amelyek azt mutatják, hogy Geszten Józsi valójában kiemelkedett sorstársai közül merész tetteivel.⁵ *Balogh István* baráti módon biztatott és segített bennünket, hogy az általa nem közölt levéltári anyag alapján ismertessük meg részletesen Geszten Józsi borsodi működését. Szétágazó tevékenységének egyik kevésbé ismert területe ide is elnyúlott.⁶ *Béres András* a folklóriztikai kutatások jegyében Nyírbátorban, Bátorligeten és Tiszadobon 1957-ben gyűjtött össze rengeteg érdekes emlékeztést a szerinte „leghíresebb nyíri pajkos”⁷ lassanként feledésbe merülő hőstetteiről. *Béres András* adalékai azt mutatják, hogy Geszten Józsi szülővárosában élénken él a betyáros tettek emléke: itt nem mesealak, hanem hajdan élő ember a híres betyár, akinek rokonai ma is élnek.⁸ *Szücs Sándor* a mába nyúló valóságot és a folklórt, a történelmi és a néprajzi hagyományokat fűzte össze szépirodalmi jellegű emlékezéssé a szegénynép hősi harcairól a vármegye kegyetlen urai

ellen.⁹ Magunk 1930-ban publikáltunk a Kisfaludy Társaság néphagyománygyűjtő felhívására 1846-ban beküldött kéziratos emlékanyagból mutatványokat. Ezek a dalszövegek Geszten Józsi tevékenysége tetőpontján tanúskodnak arról, hogy *Erdélyi János* lelkes munkatársai idejében figyeltek fel e modern hősdalok keletkezésére.¹⁰

A keletkezés időpontjáról is vall egy nevezetes tanúnk. *Kállay András* emlékezéseiben leírja, hogy kisgyermek korában otthon már énekelgették a Geszten Józsi-ról szóló dalokat.¹¹ Így örökítette meg találkozását a híres rablóval: „1845—46-ban Kállay Emánuel bátyámnál tanultam Kállósemjénben. Tanítónk és nevelőnk Bogyczky Ágoston volt; áldott, igaz ember minden ízében. Ebédnél ültünk éppen, mikor halljuk az ostorok csattogását és több székérnek a közeledését a Petri csárda felől. Pár perc múlva megjelenik a csendbiztos és jelenti bátyámnak, ki ekkor megyei főpénztáros volt, hogy hosszú tetteleges ellenállás után sikerült a hírhedt Gesztely Józsit a Batori ligeten elfogni. Ekkor láttam a sebeiben vérző, egy ernyős székér két oldalához láncolt Prometheust egy ingvallban, vállig érő koromfekete hajjal. Később, 1848-ban kiszabadult, de a szabadságharc után ismét hurokra került. Az ötvenes évek elején a nagykállói várból való szökése alkalmával pusztult el.”¹²

A Geszten Józsit övező hajdani csodálat is arra készítetett bennünket, hogy ne tekintsük őt kitalált epikai hősnek, vagy mondai alaknak, hanem alaposabban is kutassuk fel élettörténetét. Geszten Józsi egyike volt azoknak a betyároknak, akiknek a tetteiről még a 48-as szabadságharc előtt, s még életükben divatos dalok és verses történetek keletkeztek. A folklorizáció korai, reformkori folyamata arra figyelmeztet, hogy Geszten Józsi nyilvánvalóan bűnös tetteit még a nemesi társadalom egyrésze sem tekintette egyszerű, aljas nyereségvágyból elkövetett bűncselekményeknek. Olyan felfogással is találkozhattunk, amely a feudális társadalom közrendjét felforgatni törekvő, forradalmi tevékenységeknek minősítette Geszten Józsi rablásait. Élettörténetének helytörténeti adalékai bemutatják azt is, hogy a feudalizmus eszmevilágában milyen helyi formái voltak a szegénynép azon kétségbeesett küzdelmeinek, amelyeket ma — regényességüket lehántva — osztályharcnak nevezünk.¹³

A *betyár* szó a XVIII. század közepén még nem jelentett rablót, csupán a napszámból élő szegény falusi fiatalembert. A feudális nagycsalád olyan tagját értették a *betyár* alatt, aki nem tudott megélni a hagyományos mezőgazdasági munkaalkalmakból és kénytelen volt hazulról elvándorolni munka után. A francia forradalom körüli időktől kezdve rohamosan nőtt ezeknek a fiatal munkanélkülieknek a száma, s csapatokban kóborolva kisebb-nagyobb erőszakosságoktól sem riadtak vissza. A munkanélküliség feudális-paraszti formájának, a betyárvilágnak gazdasági harcszerű felfogása nem valami új és nem valami forradalmi szemlélet eredménye.¹⁴ 1802 decemberének első napjaiban a Hajdúkerület ülésén *A betyárok Regulatiojáról kiadott Rendtartás* címmel szabályrendeletet alkottak, melynek az volt a célja, hogy a 14. életévüket betöltött nőtlen legényeket és hajadon leányokat arra kényszerítsék, hogy csak a hajdúvárosok területén vállaljanak munkát. Az indokolás szerint „a korhely (dologkerülő) személyek leginkább azzal csalogattatnak a betyárélet (csavargás) átvételére, hogy nyárban kalász szedés színe alatt életet (termést) lopnak a

mezőn, amelyből magoknak nyereséget csinálnak” — vagyis eladják, nem maguk élük fel. Másrészt „a nyári munkáltatás idején másutt tekeregvén, sem a városnak, sem más lakostársaiknak semmi szolgálattal nincsenek, és emiatt a városban a napszámosoknak legnagyobb szűki vagyón.”¹⁵ Nemcsak a hajdú városokban, hanem a megyékben is a bérlimitáció a módosabb gazdák és földesurak érdekében olyan alacsonyra szabta a munkabéreket, hogy a legények nem szívesen kötötték le magukat, inkább alkalmi munkákat vállaltak, mint vándormunkások. A békéscsabai szolgabíró a szolgálatba állani nem akaró szegénynépet, akár férfiak, akár asszonyok, keményen megpálcáztatja, mert „a henye betyárkodást megszokott és csupán mások javára ásítózó személyek” — vagyis munkakerülők.¹⁶ A hatóságok nem akarják megérteni, hogy a földesuraknak kellene a szegénynép megélhetését munkaalkalmak és megfelelő bér biztosításával elősegíteni. A szegénynépet munkakerülőnek tartják, — akár akar dolgozni, akár nem.

Szabolcs megye rendei 1775-ben rendszabályt dolgoztak ki a „henyelő betyár emberek” megzabolázására, akiknek lappangatói leginkább a külső korcsmárosok, az útmenti csárdák bérlői. Kötelezik őket, hogy „ha valamely kóborló emberek a kortsmán korhelykednek, s időt töltenek (huzamosabban tartózkodnak), az ilyeneket a kortsmárosok a közelebb eső helység bírának azonnal hírül adják. Ha ebben a kortsmárosok vagy a bírák a parantsolatot el nem követik, a tömlöcbeli büntetést el nem kerülik.” Megfelelő rendszabályok hozatala végett Szabolcs megye ezt a rendtartást a szomszédos megyéknek is megküldte azzal, hogy hasonlóképpen járjanak el mind a betyárok, mind lappangatóik ellen.¹⁷ 1784-ben a Békés megyei főszolgabíró is elrendeli, hogy „akik a tunya életet kedvelő betyárok számát szaporítják, azonnal elfogattassanak.”¹⁸ A betyárok ebben az időben még nem haramiák, rablók és útonállók, hanem elkeseredett szegényemberek, — nemcsak fiatal legények, hanem az idősebb korosztály is *betyárnak* számít, ha nincs „állandó helye”, ha nem áll a gazda állandó hatalma és felügyelete alatt. 1788-ban a békési főszolgabíró elrendeli, hogy a helységek bírái „a szegénységtől nyomatott személyek” lajstromát is készítsék el számára. Erre azért volt szüksége, hogy „valamely gonoszság történtével a gyanút annál egyenesebben lehessen intézni.”¹⁹ Elsősorban a szegénynép volt a gyanús, ha valamilyen vagyon elleni büntett kinyomozásáról volt szó: a gazdag ember minden gyanú felett állt. 1792-ben a pásztorok és a betyárok engedély nélküli járását-kelését eltiltják a pusztákon abban az esetben is, ha eltévelyedett marha kereséséről van szó. A kóborlás minden fajtája a szegénynép gyanúsítására ad alkalmat és lehetőséget.²⁰ A katonai újoncok állításának megkönnyítésére 1840-ben kiadott országgyűlési utasítás szerint „kóborló az, ki sem állandó lakhelyére, sem szülőire, vagy más hasonló állapotjára nézve törvényhatósághoz állandóul tartozónak nem tekinthetik. Ennélfogva mindenütt csak ideiglenesen mulat (tartózkodik), útlevelekkel ellátva nincsen. Úti levél nélkül kóborló személy ott állítandó katonának, ahol elfogatik.”²¹

A hajdúvárosok rendtartása sem a napszámosokat, hanem a mezővárosok gazdag polgárainak az érdekeit védi. A rendtartás is az elnyomás fegyvere, amely a több és a jobb kereset után járó, állandó lakhelyüktől valóban elcsa-

vargó fiatalokat a könnyű jövedelemszerzés igényével vádolja: fel sem tételezi, hogy valóban dolgozni akarnak, ha megfelelő bért kapnak. A rendtartások mindenütt nem a gazdákat és a földesurakat igyekeznek rászorítani a fiatalok megélhetését biztosító, rendszeres foglalkoztatásra, hanem a folyton csökkenő bérből a hagyományos módon megélni nem tudó fiatal munkanélkülieket kergeti a kétségek és a nélkülözések közé. És ezek közé kerülnek a vagyontalan kisnemesek is. Ezért ajánlja *Kármán József A nemzet csinosodása* c. értekezésében azoknak, „akiket keskeny telekje nem táplál, vagy alig táplál véres verejtéke után, hogy ne engedje, hogy gyermekei azon emlékre támaszkodjanak, melyeket ő már megapasztott. Nyitva áll a becsület útja a merésznek, nyitva a kereskedés, a nemes mesterségek műhelyei; és nem méltóbb-e hozzájuk, jó birtokos és tehetős polgárokká lenni, mint ha azok maradnak, amik: nemzetes betyárok.”²² Az utóbbi kifejezés ironikus ellentmondása: az előkelő társadalmi helyzetre utaló „nemzetes” szó, mint a legelesettebb népréteg, a „betyár” jelzője, *Némedi Lajos* véleménye szerint is Kármán határozottan polgári felfogását mutatja.²³

A rendtartás szóhasználata viszont világosan utal arra, hogy a *betyár* szó a XIX. század elején nemcsak a fiatal pásztorokat, hanem azoknak a fiatal legényeknek és leányoknak az életmódját jelölte, akik mind a nemesi, mind a jobbágyi feudális nagycsalád szervezetéből munkaerő feleslegként kiszorulva, a hagyományos szokásjog szerint úgy próbáltak magukon segíteni, mint a közösségből kiszorult szegénynép. Olyan területeken próbáltak elhagyott kalászkákat összeszedgetni, amelyhez való joguk vitatható volt. Más vidékeken próbálták munkaerejüket szabadon értékesíteni, amit szintén tiltott a feudális szokásjog, — de nem is koldulhattak, mert munkaerejük teljében voltak. A szegénylegények, a nagycsaládból kiszoruló fiatalok, — mint munkaerő-túlermelés — a társadalmi lét perifériáin, a koldusok közt tengődtek.²⁴ Látjuk, hogy a feudális társadalom hagyományos keretei között is jelentkezett az életmódnak olyan szokatlan formája, amely ma preagrárproletár terminussal jelölhető. A felesleges munkaerő hasznosításának társadalmi csatornáit még nem alakította ki a feudális társadalom, s a munkanélküli fiatalokat csavargóként katonának fogdosta össze. A feudális társadalom a lét perifériáin tengődők megélhetési problémáival nem törődött: erre nem is voltak intézményei.²⁵

Voltak ugyan olyan törekvések, amelyek a feudális mezőgazdaság reformjait a földesúri majorságok (nagyüzemek) szaporításában látták. Úgy gondolták, hogy „a majorságok állítása által a zsványtság tág mezeje megszorítódna, mert azok a szállások, amelyeket özönnel láthatnak a Pesttől Debrecenbe, Bácsba és Bánátba utazók, minden rendszer és terv nélkül szétszórva állanak és a zsványiságnak menedékkül kínálóknak, nem is mások mint zsványfészek és zsványiskolák. A köznép erkölce jobb, ha minden munkás az igazgató gazda szeme előtt forog.”²⁶ A szociális helyzet megítélésében nem a munkásnép érdekeinek védelme, hanem a földbirtokosok hatalmának a biztosítása játszott a főszerepet. Ezért tiltakozott a mezővárosok szabad parasztsága a földesúri majorok létesítése ellen, bár a mezőgazdasági munkásság erkölcsi megrengu-lázásának kérdése őket is eléggé sújtotta.²⁷

Fél évszázadnak kellett elteltie, s mind jobban megérlelődött a társadalmi felismerés, hogy ez így nem maradhat. A reformkorban a munkanélküliség legfőbb okát még nem a gazdasági életben, hanem a műveletlenségben látták. *Szelestey László*, a kiváló népdalköltő *Népnevelés* c. epigrammájában (Életképek 1846. okt. 17.) így róttta meg a feudális vármegye kegyetlenségét a polgárosulás és a művelődési igény elutasításával kapcsolatban:

*S. megye pandurral szedeté be a pórtul adóját,
Min a gyülestermet külhoni fénybe hozá.
S mert a kenyértől megfosztott pór lopni merészelt:
S. megye népnevelést eszközöl a deresen.*

Jósika Miklóst a nemesi rend hívei és tagjai 1835-ben azért vádolták forradalmárkodással, mert egyik erdélyi politikai röpirata azt fejtegette, hogy „a népnevelés főelve a (dolgozó) nép boldogítása.” *Jósika* reformjai szerint a népboldogítás társadalmi eszközei lehetnének: a szabad adásvevés, az egészség biztosítása, helyiségi (köz)kórház, takarékpénztár, eszközkölcsonzó-tár és zálogház létesítése, az elemi károk elleni biztosítás lehetővé tétele, helyes oktatási módszerek alkalmazása, a lelkészek bekapcsolása a polgári népoktatásba, hasznos könyvek olvastatása, a népvigalmak (zene, tánc, ének, májusfa, karácsonyi turka, pünkösdi rózsaleány koszorúzás) színvonalának emelése.²⁸ *Jósika* bizonyos cselekvési szabadságban, e cselekvési lehetőségek biztosításában látta a nép boldogulásának, a társadalmi folyamat irányításának emberies voltát: nem a politikai harcban, hanem a művelődésben, ezek polgári intézményeiben jelölte meg a társadalmi haladás alapját. Vitapartnerei nem tiltakoztak a népboldogító eszközök létesítése ellen, a reakciós főurak sem kifogásolták a polgári intézmények létrehozását, mert remélték, hogy ezeket is ők fogják elsősorban használni. Ezért nehezményezték „a polgári társaság urakra, polgárookra és pórnépre osztását.” A társadalmi szerkezet tudatosítása növelte volna az osztályharcot és a polgári életmód kínálta előnyöket az arisztokrácia szívesen sajátította volna ki a maga hasznára, amennyiben azok megvalósultak.²⁹

A francia forradalom óta az uralkodó osztály és az elnyomott osztályok között az ellentétek mindjobban elmélyültek: az osztályharc egyre élesebb formákat öltött a szegénynép és a földesurak között. Példaként említjük meg a liberálisnak számító *Desseffy József* észrevételeit szentmihályi jobbágycsoport „viselkedésével” kapcsolatban. 1820-ban terjedelmes levelet intézett a falusi hatóságokhoz a faluban elharapózott gyűjtogatások megfékezése ügyében.³⁰ Akadózott a falu népének megnevelése az erőszak eszközeivel, mert 1822-ben újabb intelmeket küldött a református egyház gondnokához. Ebben kifejtette, hogy „a polgárok erkölcsétől függ mind a személyes, mind a vagyoni közbiztonság (közbiztonság), a jó rend. Az emberek szaporodásával azonban a vétkek is szaporodnak. Mint földesúrnak észre kell vennem, miként fogy vagy nevededik taxásaim közt az engedetlenség, az erőszakoskodás, a tolvajság és a káromkodás lelke.”³¹ A legjobb szándékkal telített földesurak sem láttak a szegénynép megmozdulásaiban mást, mint a földesúrnak járó feltétlen engedelmesség tagadását.

Az akasztófán száradó szegénylegények látványa sem juttatta eszébe főurainknak a szociális kérdéseket. *Desseffy József* 1815-be nyígy ír *Kazinczynak*:

„Kiindulván Egerből, hat nem régenten felfüggesztettek láttam az akasztófán; a levegő és az égi madarak már alkalmasint dolgoztak rajtuk; többnyire obsitos katonák valának. Sokat elmélkedtem arról, hogy mért vannak Tiszán innen a legtöbb zsványok Borsod és Heves vármegyében, amelyiknek egyike kálvinista, a másika pedig pópista vármegye és csak azt találtam fel, hogy a jó nemzeti nevelés hiányossága az oka. A marhatartó népeknél nehezebb a jó nevelés, és ahol hibázik, ott nem lehet Beccaria úr princípiumain menni, akármilyen igazak és az emberiséghez illendők is legyenek.”³²

Az egyes társadalmi rétegek speciális pozíciói — és mindinkább kiütőköző — érdekellentétei következtében igen bonyolult helyi formákat, szituációkat öltöttek az osztályellentétek.³³ Osztályharcról csak társadalmi méretekben beszélhetünk.³⁴ A területi megosztottság következtében az osztályharcnak egymástól látszólag különböző helyi formái keletkeznek. Ezek alapvető tartalma minden esetben maga a társadalmi folyamat, maga a harc, s nem a megoldás, az eredmény önmagában.³⁵

A betyárvilág emlékeinek tudományos vizsgálata ezért igen bonyolult feladat. Csak abban az esetben vezethetnek sikerre, ha a betyárvilágot a reformkori munkanélküliség és az elszegényedés társadalmi jelenséggé érlelődésének tekintjük. Nem minden munkanélküli betyár (napszámos) lett rabló és nem minden haramiát kell kényszerűségből lett csavargónak (betyárnak) tekintenünk. A betyárvezérek, akik kiemelkedő egyéniségek, kivételes természeti képességű személyiségek, nem mindegyik a társadalom legelesettebb rétegeiből való.

A betyárvilág a francia forradalomtól a magyar szabadságharcig terjedő periódusban bontakozott ki hazánkban folyton fokozódó erővel és tudatossággal.³⁶ Népdalainkban igen sok betyár nevével találkozunk, akik azonban csupán egy-egy vidék szűkebb körzetében váltak közismertekké. Legnagyobb részük a ma embere számára legfeljebb romantikus emlékeket ébreszt, mint Geszten Józsi is. Emlékeik elhalványodása mutatja, hogy merész tetteik nem jelentettek többet korukban sem, mint merészen végrehajtott ló- és marhatolvajlásokat.³⁷

A szabadságharc előtt országos hírre vergődött betyárvezérek közül főként *Angyal Bandi*, *Zöld Marci*, *Sabri Józsi* és *Rózsa Sándor* került be a népköltészet igazságtevő népi hősei közé.³⁸

A legelső híres lovasbetyár *Angyal Bandi* (1759—1805) volt. Kettős életet élt: mint előkelő nemesi földbirtokos család sarja híres ló- és marhatolvajlásait, orgazdaságait szennyes pásztornak öltözve követte el, közben gavallérosan mulatott a csárdákban. 1785-ben 26 éves korában fogták el a Hortobágyon első ízben, majd két év múlva Gönc és Zsujta között vasvillás parasztok csípték el lopott lovakkal. Fegyveresek vitték be Kassára, honnan közel két év múlva szabadult. E két tette révén híresült el, mint a tolvajsággal vádolt pásztornép úri cimborája.³⁹

Angyal Bandi valódi neve *szentmártoni Ónodi András* volt, a sárospataki kollégiumban tanult, felsőbb tanulmányokat is végzett, több nyelven beszélt, írt, olvasott. Ismerte *Zschokke Abellino*, a *nagy bandita* c. színművét és *Schiller Ráuberét* is.⁴⁰ A polgári rablóromantika közvetlenül hatott reá: rablásait a

bírósághoz intézett életrajzában hazafias tetteknek igyekezett beállítani. Angyal Bandi közvetlenül szerzett irodalmi ismeretei alapján indokolta meg büntetteit, s nem is szociális, hanem hazafias indítékokkal. Ennek lehetetlen voltára már bírái is rámutattak. A róla készült — talán csúfolódó — diákdal idők folyamán népballadává nemesült nemcsak a köztudatban, hanem a balladakutatók tudományos véleménye szerint is. Másfél évszázad folyamán nem a dal eredeti tendenciája változott meg, hanem a közgondolkodás, a társadalmi tudat.

Angyal Bandi tetteiről 1812 óta nagy sikerrel játszották országszerte *Balog István* erkölcsi játékát, a betyáros tettekről szóló népszínművek korán megjelenő ősi formáját.⁴¹ A kezdetek kezdetén a betyárvilág befolyásolásában a vándorszínészetnek óriási szerepe volt. Az elszegényedés, a társadalmi valóság oly korai időpontban fonódott össze a polgári rablóromantikával, amikor a romantika nagyobb hatást gyakorolt a valóság szociális vonásainak, az osztályharc csíráinak, tényleges okainak elkendőzésére, mint arra a polgárosodás gyors fejlődése érdekében szükség lett volna. A rablóromantika egyszerre ébresztette is, gátolta is a forradalmiság kibontakozását, a betyárvilág népi szabadságharcra való kitisztulását.⁴² Bár a betyárok különböző származásúak voltak, az emberi egyéniséget gúzsbakötő feudális társadalom elnyomó módszerei megegyeztek egymással és a társadalmi lét perifériáin tevékenykedő betyárok életútjának tipológiai azonosságát eredményezték. A munka után kujtorgó mezőgazdasági napszámos, a kóborló betyár a feudális társadalom deklasszálódott elemeinek elégedetlenségét társadalmi forrongássá növelte. A forrongó elemek zöme főként a pásztornépből került ki, ez a réteg volt az elégtel-
lenek domináns tényezője.⁴³

Angyal Bandival közel egyidőben vált híres betyárrá *Zöld Marci* (1791—1816). Berettyóújfaluban született kisnemesi családból, különösebb anyagi gondjai nem voltak. Fiatalon híres verekedő, kötekedő, rendbontó ember volt, ezért a falusi előljárók katonának állították. Innen többször megszökött és merészsége, katonai ismeretei révén híres lőkötők fogadták el vezérüknek.⁴⁴ Óriási területeken portyázott, rövid idő alatt hihetetlen távolságokat tett meg: hol itt, hol ott bukkanva fel, sokan mesebeli lénynek hitték. Tehetsége révén híres hadvezér is lehetett volna. Amikor Fegyverneken felakasztották, 25 éves volt csupán.⁴⁵

Zöld Marci életét is megverselték, szomorkodó és archaizáló dalok zengték országszerte szomorú sorsát. Számos daloskönyv is terjesztette ezeket a dalokat, amelyeknek forradalmiságát ma már nehezen értjük, kora azonban rajongott értük. *Wándza Mihály* 1817-ben erkölcsnemesítő szindarabot írt róla, amely a vándorszínész társulatoknak évtizedeken át kedvelt műsordarabja volt. Valószínű, hogy az első dalbetétes színművekben állandóan változtak a betyáros dalok az énekesek daltudása és a közönség kíváncsi szerinti.⁴⁶ Ezért szinte felmérhetetlen, hogyan hatoltak el a betyárdalok keletkezésük valószínű helyétől igen távolos vidékekre is. Az ilyen jellegű kutatások a jövőben a magyar folklorisztika nagy vállalkozásai lehetnek.

A harmadik híres betyár, akiről Gesztennel kapcsolatban meg kell emlékeznünk, a még életében világhírű emberré lett *Sobri Józsi* (1809—1837). Valódi neve Pap József volt, apja a baltavári Festetics-uradalom számadó

kanásza, híres „kandász” volt, nagy és híres kanászdinasztiából származott. Fia is kanász lett, s a környéken 23 éves korában néhány könnyelmű társával disznólopásba keveredett. Ezért két évi börtönre ítélték. A börtönben a porkoláb konyhás rabnak osztotta be. A porkolábné beleszeretett, megtanította írni-olvasni, úri módra öltözködni, választékosan beszélni és finoman viselkedni. Amikor Sobri kikerült a börtönből, nem elégtette ki a szennyes-piszkos pásztori mesterség. Összekülönbözött néhány társával, s az egyiket verekedés közben agyonütötte. Menekülnie, bujdosnia kellett. Képzettsége, tudása és merészsége a környék bujdosóinak vezérévé emelte. Mind merészebb, sikeresebb és nagyobb rablásokat hajtottak végre. Valószínű, hogy Sobri nemcsak hallotta a róla szállongó képtelen híreket, — talán olvasta is az akkori hírlapokban. Környezetében verselgető emberek is akadtak, akik a diákirodalom pajzán stílusában tömegesen készítettek róla és társairól, meg az őket hiába kereső pandúrokról könnyed hangú dalokat. Ez a könnyed hangvétel lett jellemzője a szabadságharc előtt divatosná vált betyárdalok nagy részének, ez jellemzi a Geszten Józsirol költött dalokat is.⁴⁷

Gesztén Józsi valóban nem volt oly érdekes és színes egyéniség, mint híressé vált elődei. Igazi szegényember volt, aki néhány erőszakos és türelmetlen tettel próbált kiszabadulni a nincstelenségből. Amikor rádöbbsent, hogy így nem lehet, már késő volt. Az igazi rablók, az úri betyárok az értelmiség rokonszenvét használták fel üzelmeik álcázására. Valószínű, hogy mesterségesen is duzzasztották a tetteiről szállongó híreket, s gondoskodtak ezek megverseltetéséről és népszerűsítéséről. Végeredményben egyik híres betyárnak sem voltak forradalmi és társadalmi törekvései, csupán szerettek volna jobban élni, mint ahogyan éltek, mint ahogyan körülményeik, a társadalmi viszonyok engedték. A társadalomból való kiválásuk nem bűnözési hajlamokból, hanem éppen kiválóságuk és a társadalom elembertelenedéséből, az összeütközésből eredt.

A feudális közgondolkodás megosztottságát és az osztályharc helyi formáinak változatos voltát szemléltetően mutatja az általunk már említett híres nyíri betyár, Geszten Józsi élettörténete is. *Béres András* véleménye szerint „Gesztén Józsi, a nyíri pajkos nem volt kiemelkedő egyéniség, mégis évtizedeken át foglalkoztatta hat vármegye bíróságát. Szüleiről és származásáról csak annyit tudunk, amennyit a nyírbátori református egyház anyakönyvei tanúsítanak.⁴⁸ Alaposabban tanulmányozva az egyházi anyakönyveket,⁴⁹ megállapíthatjuk, hogy a Geszten család valóban nem volt módos jobbágy, gazdag paraszt és nem volt tősgyökeres polgári család sem a híres nyíri mezővárosban. A pajkos betyár apja Geszten János volt, aki 1768-ban Bogáton (ma Nyírbogát) született és mint nyírbátori házas zsellér 1828. június 6-án halt meg hideglelésben. Elég későn, 27 éves korában kötött házasságot Nyírbátorban 1795. november 24-én árva Egyeki Erzsébettel, néhai Egyeki András hajadon leányával. Geszten János Bogáton házatlan zsellér volt és a házasság révén Nyírbátorban Egyeki András házas zsellér házához jutott. Egyeki Erzsébet beteges asszony volt: három gyermeket szült, s mind a három rövid ideig élt,⁵⁰ ő maga is meghalt 1803. szeptember 5-én. Feltehető, hogy a sanyarú életkörülmények idézték elő mind a maga, mind kisgyermekéi idő előtti halálát.

Gesztén János három év múlva, 1806. április 27-én újra megnősült.

A 38 éves „ifjú özvegyember” — ahogyan az anyakönyv minősíti — ekkor vette feleségül néhai Lantos János özvegyét: Sovány Borbálát.⁵¹ Második feleségétől született 1807. július 28-án József nevű fia. 1820-ig második feleségétől még hat gyermeke született. Ezek közül három még kiskorában meghalt,⁵² a másik háromról születésük tényén kívül semmit sem sikerült megtudnunk.⁵³ Geszten József az 1828. november 5-én kelt Conscriptio Regnicolaris Oppidi Nyírbátor szerint mint házas zsellér anyjával élt: háza és két ökre volt.⁵⁴ Apja halála után egyre jobban szaporodtak törvényellenes tettei. 1827-ben, húsz éves korában lókötésért 15 napi börtönt kapott.⁵⁵ 1830-ban ház feltörésért és lopásért a megyei törvényszék két évi börtönre ítélte.⁵⁶ 1833 júliusában — ekkor 26 éves volt — azt vallotta, hogy semmi jószága nincsen: egyszer 15 nap alatt 80 pálcát kapott két loért, másszor két esztendőt és 200 pálcát kapott Rácskai Sándor szalonájáért.⁵⁷ 1833 februárjában két fiatalkorú társával Kontz Imre gazdag nyírbátori asztalos házát törte fel.⁵⁸ Kontz háza felferéséért harmadnapra utána a kállai büti vásár idején fogták el, de az ármások⁵⁹ vigyázatlansága miatt megszökött. Közben Tallódi György két ökrét és az öfehértói prédikátor ökrét is ellopta.⁶⁰ Ezért 1833 szeptemberében két évi rabságra, hetenként kurtavasra és egyesben két napi böjtre, valamint 200 korbácsütésre, közmunkától, pipától és égetett italoktól való eltiltásra ítélték.⁶¹ Ez sem törte meg őt, ⁶² mert 1839-ben verekedésért és istenkáromlásért fél évi börtönt kapott.⁶³

Gesztlen Józsi a feudális eszmevilág szerint börtöntöltelék, a közrenddel kihívóan szembeszegülő szegényember, a köznépi gondolkodás szerint mondai alak hihetetlennek látszó hőstettekkel, az irodalmi felfogás szerint a szegénynépet segítő, jószívű rabló, adalékaink szerint történeti személyiség volt: a sorsával elégedetlen mezővárosi szegény nép egyik félfeudális típusa, a reformkori történelem tipikus alakja. Ezért foglalkozunk vele a szokottnál részletesebben.

Gesztlen Józsi kezdetben egyedül szegült szembe a törvénnyel, idővel azonban mindig többen szegődtek melléje. *Béres András* kutatásai szerint Nyírbátorban ma is él Geszten Józsi fiatalkori merészségének emléke.⁶⁴ Vass Albert úgy tudja, hogy Geszten Józsi kislíú volt, amikor az anyja meghalt. Az Encsencs utca és a mostani Hunyadi utca sarkán volt a háza. 32 esztendőskoráig rendes munkásember volt, de gyakran nem volt mit ennie. Egy alkalommal húsvét napján nagyon megéhezett. Egy Rácskai Sándor nevű gazda lakott a Hunyadi utcában. Geszten felment a garádicson a padlásra és leakasztott két sódart. Az öreg Rácskai meg otthon volt, csak a fia ment el a templomba. Azt mondja Gesztennek: — Hát Jóska, vidd csak vissza azt a sódart. Nem együtt hizlaltuk mi azt! — Már Sándor bátyám ne haragudjon: nagyon megéheztem, hát el is viszem! — mondta Geszten és magával vitte a sódart, hogy innepe legyen. Mikor hazament a templomból a Rácskai Sándor fia, az öregember elmondta neki, mi történt a sódarral. Az meg bejelentette az esetet a nótáriusnak. Német katonaság volt akkor a városban: még aznap délután megcsapták Geszten Józsit a piacon. Egy Lantos nevű pandúr csapta. Cspikés György, a nótárius azt mondta a végén: — Köszönd meg, Jóska fiam! — Ha megköszönöm ezt kendnek, nagyon megbánja! — mondta Geszten dühösen. Erre a nótárius még huszonötöt csapott reá.

Geszten nem feledte el a dolgot. Még aznap összeállt Derzsi papóval, meg Vityi Szabóval, akik balkörmű emberek voltak. Míg a jegyző kocsisa elment vacsorálni, elődozták a jegyző négy lovát. Geszten beszólt a jegyzőnek az ablakon: — Köszönöm, hogy úgy megcsapattál! — és elvitte a négy lovat: sohase látta többé a jegyző a lovait. Persze, haragudott Gesztenre, hogy így megfizetett neki!

Az emlékezet aránylag híven őrizte meg az esetet. Az 1828. évi conscriptio szerint Rátkai Sándor colonusnak háza, 14 pozsonyi mérős földje és 6 kaszás rétje volt: valóban a tehetősebb mezővárosi jobbágyok közé tartozott.⁶⁵ A Lantos család tagjai (Péter, Mihály és János) Bogáton házatlan zsellérek,⁶⁶ Nyírbátorban Mihály és István házas zsellérek voltak.⁶⁷ Az eléggé népes család tagjai közt anyja első férje révén közeli rokonai is lehetnek. Ha a nótárius csapatta meg első ízben Gesztent a szalonnalopásért, valószínű, hogy az emlékezet által megőrzött Lantos nevű közreműködő nem pandúr, hanem ármás volt: vagyis a mezőváros rendjének önkéntes rendőre — a mai terminológia szerint.⁶⁸ Ezért a házi lopásért — mint láttuk — Geszten a megyétől nagyon szigorú büntetést kapott. Úgy látszik, a szalonnalopás gyakori vétség lehetett, mert megfigyeléseink szerint nagyon szigorúan büntették.

Gesztén Józsi a közhiedelmek és a róla terjesztett hírek szerint a negyvenes évek elején többedmagával rendszeresen orozta el a lovakat és az ökröket. 1843-ban a bihari Hágó nevű kocsmá mellől hat ökröt, az ömbölyi kocsmárostól három lovat hajtott el. Somogyi József nevű cimborájával együtt Bagamérban el akarták fogni, de fegyveresen ellenállott és elmenekült. Ekkor már többfelé keresték, de egy Porkoláb Balázs nevű dadai cimborája a miskolci búzavásáron bekomendálta juhásznak Miskolci György mészárosnak, aki éppen Szemere Bertalannal, az akkori alispánnal szemben lakott. Szent György napja táján Geszten Józsi Miskolcra Nyekézsenybe ment lakni Miskolci György öccséhez, aki szintén jómódú mészáros volt. Itt álnéven élt, mint juhász kapott munkát, még feleségét és kisleányát is idehozta. Valamin összeveszett gazdájával, egy hajnalon felgyújtotta a juhok hodályát, összeszedte gazdája értékesebb kolompjait és eltűnt: leányát is magával vitte Miskolci Ignác gazdasszonyától. Feleségéről az a hír terjedt el, hogy „Miskolciéék örökre eliktatták láb alól.” A nyekézsenyi bíró 1856-ban még őrizte Geszten feleségének szegényes ingóságait. 1851-ben a zsandárok Miskolci Ignác kútját is felásatták az eltűnt asszony után.⁶⁹

Szabolcs megye közönsége 1845. március 31-én közölte Geszten Józsi személyleírását Borsod megye közönségével, s kifejezte azon gyanúját, hogy a híres rabló a szomszédos megyéket sem kímélte meg látogatásaitól.

„*Geszten Josef Rabló személyes leírása*”

Igen magas termetű, kint ülő nagy mejjű, izmos, széles vállú, barna, tele képű, nagy bajuszú, igen sűrűen pislogó kis szemű, bundáját apró fűrtű gubával szokta felcserélni, vászony és igen bő magyar ingbegatyába, ezt ismét nagy gombú posztó ujjassal váltogatja.”⁷⁰

1845-ben országosan elterjedt a híre, hogy Gesztennek Szatmár, Békés, Bihar, Heves és Csongrád megyében mintegy 40 emberből álló fegyveres bandája van. *Szűcs Sándor* szerint nem összekovácsolva, egy csomóban, hanem megosztva a tiszántúli tájak és megyék közt embereivel hol itt, hol ott uradalmi tisztartókat, vásárosokat, jómódú falusi kereskedőket rabolt ki fegyveresen, ménesekből jó lovakat, gulyákból hízott ökröket hajtott el a pásztorok keze alól. A nyíri nyíreszekben, Tisza-menti füzesekben, a Hortobágy melléki pusztákban, a sárréti nádasok zugain — meg ki se tudná hol — lappangott belőlük 3—4 együtt. Névtelen szegénylegények, akik reá váraoztak, s unalmukban pénzes emberekre lestek hosszú utak árkában, meg kifogták a lovat a csárda előtt álldogáló szekérből. Geszten Józsi időnként megérkezett és elvitte őket betyárosabb vállalkozásokra. Ő csak kezdetben foglalkozott házassággal, foszogatással: útonállással sem vesztegette az időt. Ménesek és gulyák megszakításában lelte kedvét: nem egy ménes, gulya telt volna ki abból, ahány marhat és lovat elhajtott. Meghitt emberei, sötét orgazdái vagyont gyűjtöttek belőle: ő mindvégig szegényember maradt. Ez volt róla a hír, ezért féltek tőle az urak, a vagyonos gazdák.⁷¹

1846-ban a nyírbátori Ligeten bekerítették, de Geszten fegyverrel kitört a gyűrűből, a pandúrok és a katonák vonalából. Eközben súlyosan megsebesült, s eszméletét veszítve, később elfogták. Egyik társát Békésben, tizenegyet Hevesben, négyet Borsodban fogtak el.⁷² A tömeges kihallgatások elhúzódása miatt még a következő évben sem tudták ellenük a pert megindítani. Ezért Geszten Józsi, „az utolsó igazi rabló betyár” (a periratokban előforduló kifejezés) „rablásai megvizsgálására és a büntettek elítélésére külön törvényszék alakult”, melynek tagjai voltak: Jármy Tamás, Németh József, Ferenczy Alajos táblabírák és Horváth Pál jegyző.⁷³ Az akkori törvényszéki gyakorlat szerint nem vizsgálták a bűneseteket kiváltó okokat, csupán a tett megtörténtét bizonyították. Sok esetben magát a beismerést fogadták el a büntetés kiszabása alapjául, bár a vagyoni felelősség megállapítását igen körülményesen végezték.

Geszten Józsi beismerő vallomása alapján Szabolcs megye más megyékből is összeszedte azokat a tanúkat, akik reávallottak, akik igazolták a vagyoni következményekkel járó büntetteket és akik nagyrészt fizettek is értük. Szabolcs megye 1846. november 30-án értesítette Borsod megyét, hogy „Geszten József elfogatása előtt meglövéséből eredett sebje miatt tetemesen szenved, s az könnyen veszélyessé válhatik, ebből bekövetkezhető halála pedig ezen bonyolított s terjedt cinkosság felderítését, s a büntársak elítéltetését és tetemesen megnehezítené.”⁷⁴ Ezért kéri, hogy a szükséges vizsgálatok és szembesítések végett 1847. szeptember 26-án s több napokon át Nagykállóban tartandó

fenyítő törvényszéki elébe rendelés végett biztosítsa a következő tanúk megjelenését: Rigó Mihály, Borsos v. Új Jobbágy Mihály, Kis Józsa Istvánné Juhász Judit, Molnár Mária nyekézsenyi lakosok; Bornyász Jósa István vezédi lakos, Szabó István és felesége, valamint Sámuel nevű fia, Fekete Mihály és felesége, Demjén Erzsébet és Bosnyák Mihály miskolci lakosok, akik Geszten József rablóvali cimboráskodással vádolt egyének. Tanúként kéri megjelentetni nemes Miskolczi György miskolci, Miskolczi Ignác és felesége Marczisay Molnár Terézia nyekézsenyi és nemes Kalas György vezédi lakosokat.⁷⁵ Utóbbiak folyamodványt adtak be, melyben azt kérték Szabolcs megyétől, hogy Geszten Józsefet szállítsák Miskolcra, mivel ők, mint nemes személyek egy jobbágy ügyében a tetemes költséggel és fáradsággal járó tanúskodásra nem kötelezhetők.⁷⁶ A megye ezt az indokolást ekkor még elfogadta, később azonban mint nyilvánvaló bűnösöket őket is átadta Szabolcs megyének.

Nem célunk a törvényszék munkájának elemzése, az egyes bűntettek körülményes leírása, csupán felsorolása: Geszten József az 1846-ban összeállított vádirat szerint elég sok bűncselekménynek minősülő tettet vallotta be, amelyeknek jellegét azok felsorolása is mutatja.⁷⁷ A nem teljes lista is elég hosszú: 1. Császári helységből két ökör eltolvajlása, — 2. szökés a kállai fogházba kísérő bátori strázsáktól, — 3. az ömbölyi kocsmáros három lovának eltolvajlása, — 4. Kósa László endrédi lakos által készített hamis útlevél használata, — 5. a tiszadobi gulyánál bujtárkodása idején hat idegen marha kezelése (vagyis levágása és kimérése), — 6. az orgazdaság felfedeztetése után a gulya mellől való megszökése, — 7. Tiszalökön Salamon nevű izraelita három lovak eltolvajlása, — 8. Nics Sámuel bátori lakos szekere, Fábri (Stark) Ádám lószerszámainak erőszakos elvitele a vádlott elfogására kirendelt fegyveres katonaság sorai közepette, — 9. Farkas nevű bogáti izraelita lakos lovának istállóból zárfeltöréssel párosított elorzása, — 10. Oláh József tiszaujlaki lakos három lovának erőszakos elrablása, a vádlottat feltartóztatni akaró kocsisra lövöldözés, — 11. Czirjék Gergely kiskállói lakos szekere, Szalmádi izraelita szekere és Garzó János bátori lakos négy ökre elorzása, — 12. Bárdos nevű egyénnel Daróc községben lopott ökör kezelése (vagyis levágása és elfogyasztása), — 13. nyíregyházi határból egy ló, Büte Farkas kocsmáros szekere, gyulai görögkatolikus lelkész csikaja és három lova, Feldheim Jákób napkori lakos három tehene elorzása, — 15. a vádlott elfogására kirendelt megyei hajdúkra való lövöldözés, — 16. Grober Hersku tolcsvai lakos házában kegyetlen vérengzés és rablás, — 17. a terebesi kántor házában rablási kísérlet, — 18. a vádlottat elfogni megkísérelő lugosi előljárókra lövöldözés, — 19. Tiszadáról négy ló és szekér eltolvajlása, — 20. ezen bűntény elkövetésénél lett elfogatásából való szökés, — 21. a rózsási Polyák Ferenc három tehenének és egy borjának eltolvajlása, — 22. Váradon való elfogatása alkalmával erőszakos szökés, az örökre lövöldözés, — 23. a balkányi Weishaus Ferenc házában kegyetlenkedés és rablás, — 24. Liszka községben Ocskay nevű hajadon háza kirablásának kísérlete, a cselédség megkötözése, három ló, lószerszám és szekér elrablása, — 25. a bogáti református lelkész házában erőszakos kirablása, — 26. lovak és tehének elorozása: mezőtúri határból egy ló, debreceni földről három ló,

Békés megyéből három ló, Irinyi Andrástól három ló, bátori Filep Istvántól egy tehén és egy borjú, Debrecen—Nádudvar közt utasoktól három ló, — 27—28. bihari hágónál három ló, szekér és szerszám rablása, Kovács Sándor megverése, lovától megfosztása, — 29. Zoltán Károly három lovának istállóból való eltolvajlása, — 30. elfogatása alkalmával a közbátorsági biztosra való lövöldözés.

A vádirat szerint „ezek a tények kétségtelenné teszik, hogy a vádlott a bűntények minden nemét egymásra halmozni élete feladataul tűzte ki. Fogsága ideje alatt javulási hajlamot és szándékot nem mutatott, sőt büntársaivali levelezés által a fogház fegyelmi szabályait megtörte. Törvényszék eleibe állíttatása alkalmával egyik büntársát, Siros Istvánt öléssel fenyegetni merészkedett. Bűnt bűnre tetézni nem iszonyodott, a megye s szomszédébéli lakosokat rablásai és tolvajlái merényletei által folytonos rettegésbe tartotta.” Kállay Ödön főszolgabíró a Nagykállóban 1846. június 16-án tartott fenyítőszéken a vádlott vallomását Geszten előtt felolvasta, ki az elkövetett bűnöket magáénak vallotta. Geszten ellen csak 1847. június 16-án indították meg Szabolcs megye törvényszékén a pert. Végítéletre 1849. május 3-án került sor: akasztófára és 136 pengőforint 20 pengőkracjár rabtartás megtérítésére ítéltetett. Az ítéletet jóváhagyás végett a közbejött események miatt csak két év múlva, 1851. április 10-én terjesztették fel a debreceni kerületi cs. kir. főtörvényszékhez. A császár 1851. szeptember 26-án Geszten Józsefnek megkegyelmezett és a halálos ítéletet húszévi rabságra változtatta át.⁷⁸

Szabolcs megye millenniumi monográfiáírója úgy tudja, hogy Geszten Józsefet 1847-ben elítélték, de 1848-ban szabadcsapatot alakított, mint Rózsa Sándor.⁷⁹ A szóhagyomány azt tartja, hogy 1848-ban a szabadságharc idején a kállói vár tömlőceiben őrzött rabokat szabadon engedték. A rabok teljes létszámmal Geszten József vezérlete alatt mentek el, hogy katonának állhassanak.⁸⁰ Arról nem tud senki, hogy milyen katonai alakulat keretében harcoltak és milyen csatákban vettek részt. A millenniumi monográfia megemlékezik arról, hogy 1849. január 19-én 90 rabot bocsátottak ki a kállói börtönből és hogy ez a csapat az Ottinger elleni hadműveletekben részt vevő katonák közt harcolt.⁸¹ Úgy gondoljuk, hogy Geszten nem volt velük, mert egy 1849. március 15-i jegyzőkönyv szerint „Geszten József már harmadik éve találtatik fogságban anélkül, hogy elítéltetett volna”, s ügye tárgyalását 1849. április 26-ra tűzték ki.⁸² Balogh István csupán lehetségesnek tartja, amit Kállay András és a millenniumi monográfia határozottan állít, hogy Geszten ideiglenesen szabadlábra helyezték. Lehetséges, hogy szabadságát ahhoz a feltételhez kötötték, hogy harcolni fog az osztrákok ellen: erről azonban írásos anyag nem aradt ránk.⁸³ Kállay András emlékezése csupán valószínűsíti, hogy „suba alatt” feltételesen elengedték a rabokat a harcokban való dicsőségszerzés végett.⁸⁴ A császári kegyelem nem látszik megerősíteni azt, hogy Geszten József szabadságharcos volt, vagy annak tekintették. Arról sem tudunk, hogyan került újra a börtönbe, ha kiengedték. Lehet, hogy katonai tevékenységére is kerül elő írásos adat, de egyelőre tényként nem fogadhatjuk el katonai tevékenységét: a császár megkegyelmezése szinte cáfolja.⁸⁵

Gesztlen József 1846. január 30-án kivett önvallomásában⁸⁶ így nyilatkozik büntetteiről: „Én őszinte megmondom mindazt, amit cselekedtem, —

tessék azonban elhinni, hogy nem mind én követtem el azon tetteket, amelyek nevem alatt követték el. Midőn egy ember elhíresül, kapva kapnak azon, hogy annak neve alatt védekezhessenek. Meglehet, hogy mindazokat, kiket nevem alatt elkövettek, mások reám fogják esküdni, s én meglehet azokért meghalok, de tudja a jó Isten, hogy én sokakban ártatlan vagyok, amit tiszta lélekkel mondhatok előre is, hogy sem nem gyűjtogattam, sem nem öltem, rablást is egyedül a tolcsvait követtem el.”

Nincs okunk arra, hogy kétségbe vonjuk Geszten szavait: sokkal kevesebb és kisebb bűnökért is akasztófára juthatott volna. Nagy testi ereje, bátorsága, önérzete, emberisége azonban nemcsak nyilatkozatokban, szavakban, hanem tettekben is megnyilvánult. Ökörhajtásait és lókötéseit gyakran fényes nappal követte el, üldözött volta ellenére is sokszor megfordult lakóhelyén, Nyírbátorban, ahol mindenki ismerte és könnyen feladhatta. Pályája kezdetén, 1833-ban mondta egyik vallomásában: „Én — ha tőlem lehetne — inkább adnék a szegényembernek, mint az övét elvennem.”⁸⁷ Ha hozzá hasonló szegényemberektől vett el valamit: oka volt rá és ez az ok a károsult aljas viselkedésében, vagy Geszten végső szükségében leli magyarázatát. (Csak nem minden esetben ismerjük a szubjektív okokat adalékaink hivatalos szemlélete miatt.)

Vallomásából mégis következtethetünk arra, hogy Geszten sokkal jobban ismerte „elhíresülése” konkrét okait, mint amennyire a feljegyzések utalnak erre.⁸⁸ A munka nélkül kódorgó fiatal emberek, a betyárok, akár raboltak, akár nem, közönséges rablók, haramiák, gonosztevők lettek a nép szemében is. A vármegye bűnüldöző apparátusa elsősorban a „rendetlenkedést”, a lázongást, a csavargást üldözte, mint az egyén „belső” tulajdonságát, amely miatt megbomlik a közrend.⁸⁹ A betyár napszámból élő szegényember volt: ha nem tartozott senki háznépéhez, a munka után kódorgott, lett belőle csavargó betyár — ha inségében fosztogatott és rabolt is a maga szükségére —, rabló betyár lett belőle a periratok terminológiája szerint.⁹⁰ Geszten fiatalkori tettei mutatják, hogy ha valaki önérzetességből ujjat húzott a közrend képviselőivel: nem volt megállás a lejtőn. Sokféle ember csúszott lefelé és nem nagyon válógatták, hogy ki miért került a bűnözőknek nevezett réteg galjára.

Gesztlen Józsefet 1842-ben újra elfogták Nyírbátor városában. Ott laktott, rá esett a gyanú a császári lólopásban és Kállóba akarták vinni vallatásra, útközben azonban elszökött. Így adja elő kalandjait: „Vas volt a lábamon, hanem a strázsák, kérésre, hogy könnyebben gyalogolhassak, levették rólam. Egyik kísérőm Pál Sándor volt, a többire nem emlékszem. Már jól elhagytuk a bátori erdőt, a pócsi határ felől előnkbe jött Somogyi József tolvajtársam az én lovamon, melyet a bátori ménesből fogott fel, ki is engemet hitt, hogy szóljak véle. Én közeledtem hozzá, a strázsák pedig két zsidó legénnyel, akiket szinte Kállóba kísérték, hátrább maradtak. Somogyi rávett, hogy hagyjam el a strázsákat, s szöknék el. A strázsák ellentállottak, még egyik meg is ütött, de miután az egyiktől a botot elvettem, megszaladtak. Én azon lónak, melyen Somogyi József ült, farkába ragaszkodtam, hogy könnyebben mehessenek.”⁹¹

„Midőn a strázsákat elhagytam, Somogyi Józseffel egyesültem. A bátori méneshez mentünk, s onnét kifogtuk az én jobbik másik lovamat: a harmadikat

otthagytam, mert a lába folyt. A kifogott lovon, s azon, melyen szökésem alkalmával Somogyi Józsi ült, elmentünk az Ömbölyre, s ott Gróf Károlyi Csáki nevezetű kocsmárosától elloptunk három lovat. Somogyi Józsi bújt be egy lyukon az istállóba, s eloldoztuk a lovakat anélkül, hogy valaki észrevette volna. Ezen lovak egyikét, egy herélt pejlovat eladtuk bátori lakos Derzsi Kováts Sándornak 25 forintért váltóban, a másik kettőt pedig eladtuk a bagaméri határban levő Csonkafüzi kocsmárosnak, Balog Sándornak. A magam három lovait pedig így adtam el: kettőt eladtam Rokiczki Istvánnak akkoron Ófehértón, jelenleg pedig Bátorban lakozó kerékhajtó mesterembernek 120 forintért. A harmadik lovamat Ferenczi Sándor bátori lakos sógoromnak adtam, mert egyízben még régen ökröket vettem tőle és azok árába adósa maradtam 60 váltó forinttal.”⁹²

„Idők múltával elmentünk Somogyi Józsi cimborámmal Balog Sándor csonkafüzi kocsmároshoz. A lovakat, melyeket tőlünk vásárolt, s még egyet, a magáét befogván szekérébe, kenyérért akart menni. Éppen akkor a bagaméri bírák reánkrohantak. Én a szekérre felugrottam és elhajtottam. Somogyi Józsit megfogták, azért szenved most itt a megye tömlöcében. A lovak hirtelenében nem jól fogattak be, azért vélem arramentek, amerre akartak. Egy víznél, nem messze a csárdához, elakadtam, s ott hamar kifogtam azon két lovakat, melyeket mi adtunk el Balog Sándornak, a tulajdon lovát és szekerét pedig otthagyván, magam egyenesen Bátorba mentem. A lovakat a ménesre csaptam, hol meg is találtattak.”

Ezekkel az eseményekkel kezdődött Geszten Józsi nagystílű karandsorozata. A következő események részleteikben nem állanak előttünk oly tisztán, mint a kalandos eseményekhez szolgáló előjáték. Nem célunk a jogi tekervények közé bújtatott részletek esztétikai és pszichológiai elemzése sem: inkább Geszten Józsi egyéniségét szeretnénk bemutatni a rendelkezésünkre álló írásos adalékokkal. Igen nagy a jelentősége Geszten borsodi bujdosásának, mert ez tette lehetővé, hogy időnként nyom nélkül eltűnjék az üldözők elől.

Szabolcs vármegye közönsége 1845. március 31-én kelt átiratában jelzi Borsod megyének, hogy a náluk dülő rablócsapat amelynek vezére Geszten József bátori lakos, más megyékben is megfordul. Gyanítható, hogy ideiglenesen Borsod megyébe tették át tevékenységüket. Az átiratot Szepessy László alispán kihirdetés végett megküldte szolgabíráinak.⁹³ Geszten vallomásából tudjuk, hogy már 1843 nyarától kezdve Borsod megye területén rejtőzött, s itteni társai segítségével több ízben is megfordult Szabolcs vármegyében, nevezetesen lakóhelyén, Nyírbátorban. Vallomásában csak a legszükségesebb tények feltárására szorítkozott: sok részletre lennének kíváncsiak, amiről a jegyzőkönyv nem árulkodik. Tömörségében is izgalmas olvasmány vallomása, mert megtudjuk, hogyan vezette félre a vármegye bűnüldöző apparátusát.

Gesztlen családja 1843-ban még Nyírbátorban tartózkodott. Ekkor már több olyan rablást követett el, amiért otthon nem maradhatott, ezért álnév alatt bujkált a környéken. Erről így vall: „1843-ik évi hordáskor [július végén] Dobra [ma Tiszadob] mentem, s ott Nagy József név alatt Gróf Andrásynál gulyásbojtárnak béállottam. Az ajánló levelemet Kósa László nevezetű Szatmár

megyei endrédi lakos írástudó ember készítette egy váltóforintért, ki hajdanában Entsesnten jegyző volt. Dobon megismerkedtem Czihár Pál dadai származású betyárral [napszámossal], s véle egyesülten Lökről, hová estenden értünk, Salamon nevezetű zsidótól három lovat az istállóból elhajtottunk. Mind a három pej volt és herélt.”

Geszten merészségét mutatja, hogy üldöztetése ellenére nyíltan hazament Nyírbátorba. Így mondja el a történeteket: „A lovakkal Bátorba mentünk és ott Fábri zsidóval úgy egyezkedtünk, hogy onnét együtt Kolozsvárra megyünk, s ott majd eladjuk a lovakat. De Fábri bennünket megcsalt. Ahelyett hogy ő adott volna szekeret, az akkori jegyzőtől kért egyet, de az sem adta a magáét, hanem a székgazdát kerítette meg. (Ha jól emlékszem, Sámuelnek hívták a székgazdát.) Amint a Lökről elorozott három lovakkal és Czihár Pál cimborámmal Fábrihoz mentem, s az ő szerszámjait felrakván a lovakra, ülést csináltunk a szekérben. Éjjel, mintegy tíz óra tájban hárman: én, Czihár és Fábri, felültünk szekérre, hogy útnak induljunk. Csak akkor vettem észre, hogy az utca tele volt zsidás katonákkal. Ugyancsak puskáztak, de mi elhajtottunk közülük. A sok lövöldözés közt is minden sérelem nélkül szerencsésen megszabadultunk. Fábri pedig, ki bennünket alattomosan elfogatni kívánt, jóelőre kiugrott a szekérből.”

Ennek az eseménynek az emlékét vegyíti a néphagyomány Geszten borsodi bujdosásának körülményeivel. Nyírbátori öregek ma is emlegetik, hogy amikor Geszten Nyírbátorból megugrott, sokáig nem lehetett hallani felőle. *Szücs Sándor* szerint ezt a tényt a nyírségi hagyomány úgy magyarázza, hogy Geszten felhagyott a betyárérettel, szolgálatba szegődött és hosszú ideig így élt megbújva valahol.⁹⁴ „De itthon maradt két lánya és a felesége. Vissza is jött értük. Az embereinek mondta, hogy kerítsenek szekeret. A cimborák egy kovácsműhelyből szedték ki a szekeret: darabonként az ablakon. Mondta is nekik Geszten: — Kenjétek meg, mert új szekér, visítani talál! Cimborái meg is kenték, de a tengelyszeg helyére sövényből tört gallyat dugtak. Amint Geszten körültapogatta a szekeret, észrevette a suskust. Cimborái a nótáriusnak bejelentették, hogy itt van Geszten, meg kell fogni. A nótárius értesítette a hollánus (ulánus) parancsnokot és a katonaság ki is vonult. Geszten felültette két lányát, meg a feleségét a szekérre, de akkorra kicserélte a tengelyvégszeget. A két áruló a szekér végébe ült, de lecsúsztak onnan, amikor elindult a szekér a piac felé. A katonaság lőni kezdte a szekeret: egyik lányát és a lovat le is lőtték.”⁹⁵ A történelmi valóság szürke tényeit a szóhagyomány megszínesíti a mindennapi élet apró-cseprő mozzanataival, amikor epikai motívumokká alakítja. Geszten életének mozzanatait nem mindig fedik pontosan a valóságot, de tükrözik az igazságot, a történelmi folyamat társadalmi indítékait, amelyek egyúttal emberileg is azonosak

Ezután a lebukás után következett Geszten borsodi bujdosása, amelyről ez ideig nagyon keveset tudott a helytörténet. A nyírbátori sikeres menekülés után „Czihár Pállal egyesülten Dobra mentünk — vall Geszten az eseményekről. — Ott a lovakat elcsaptuk, én Czihár Páltól elbúcsúztam, összecsókolódván véle. Dobról Miskolcra mentem. Dobi lakos nemes Porkoláb István három pengőforintokért vitt oda azon szekérbe fogván, melyet Bátorból hoztam Czihár

Pállal. Porkoláb Balázs Nagy József név alatt ismert engem: nem tudta azt, hogy én ugróban vagyok.”

A szóhagyomány a Porkoláb család szerepét Geszten életében sokkal jobban kiszínezi, mint erről Geszten vall. Valószínű, hogy a Porkoláb család betyáros tettei és cselekedetei is szerepet játszanak abban, hogy Gesztenből betyárvezért csináltak. A köztudat szerint Tiszadobon ma is van egy család, amelyik Gesztennek köszönheti boldogulását: G. Porkolábnak mondják, ami szerintük Geszti Porkolábot jelent, de a Geszti nem nemesi előnév. Porkoláb János 76 éves gazdaember is úgy tudta, hogy amit Geszten „szerzett”, Porkoláb Péter gondozása alá adta, vagyis Porkoláb Péter kezelte a Geszten vagyonát. Amikor kiviláglott, hogy Porkoláb Péter több jószágot őriz, mint amennyit rábíznak, kiadta Geszteni a pandúroknak.⁹⁶ Úgy is mondják, hogy a Porkolábné szeretője volt a betyárnak. Mácsa Lajos, a Porkoláb Péter veje többször is hallotta, hogy apósa részségében azt mondta a feleségének: — Te Gesztenkurva!⁹⁷

Szücs Sándor adatközlője szerint Porkoláb Péternek a szépapja volt Geszten orgazdája. Így meséltek róla: „Egyszer jött Geszten éhesen, mondja neki szépapám: — Eredj csak a konyhába, van ott töltött káposzta meg kenyér, egyél nyugodtan! Azonban már előre megmondta a pandúroknak, hogy ma jön hozzá Geszten egyedül. A két pandúr bebújt a konyhába és leste, mikor jön már a jómadár. Mikor lövéstávolságra került, mind a ketten rálöttek. Geszten pár lépést tett a konyhó felé, aztán felbukott. Meg is halt. Itt temették el a dobi temetőben. Sokáig gondozta valaki a sírját.”

A tiszadobi szóhagyomány más betyár történetével keveri össze a Porkoláb családdal történt eseményeket. Geszten maga így vall a történelekről: „Miskolcon Miskolczi György úr házához szállottunk, akit Porkoláb Balázs, nem tudom honnét ismert. Én ugyan azelőtt sohase láttam. Később tudtam meg, hogy Miskolczi György úr Bódváról jött Miskolcra lakni. Lakik pedig az Uri utcában a Szemere házzal majdnem átellenben.⁹⁸ (1846) február lesz három esztendeje, hogy találkoztam Miskolczi Györggyel, kinek őszintén elbeszéltem állapotomat. Nevemet azonban eltitkoltam, s magamat paszabi születésű Batori Józsefnek adtam ki. A szekeret eladtam 65 váltóforintért Miskolczi György úrnak azon három lóra való szerszámmal együtt, melyet a szekérral együtt Batorból Fábri-tól elhoztam. A szekér új volt, azért adott Miskolczi uram annyit érte.” Geszten szavai azt sejtetik velünk, hogy mind Porkoláb, mind Miskolczi sokkal jobban ismerték egymást, mint azt Gesztennel sejtették. Még azt is gondolhatjuk, hogy Porkoláb sokkal többet tudott Gesztenről és tetteiről, mint mutatta. Porkoláb és Miskolczi között sokkal szorosabb lehetett a szövetség, mint amekkorát Geszten feltételezett.

Gesztlen József világosan ismerteti Miskolczi György rokonszenvének gazdasági hátterét. „Miskolczi úr a szekeret egy hét múlva eladta özvegy Molnárné asszonyság sennyei gazdasági tisztjének, — nevét nem tudom: egy fiatal, szép barna ember. Jelen volt akkor T. Molnár Zsigmond esküdt úr is, ki tengerit szállított be eladás végett Miskolcra, de el nem kelvén, Miskolczi György úrnál rakta le. A gazdasági tiszt a szekeret két lóra való szerszámmal, melyet én adtam Miskolczi György úrnak, úgy alkudta meg, hogy ha Miskolczi György

úr vélem együtt Senyére kimegyünk, a szekeret kivisszük. Úgy is lett: a szekérre két nyeret feltettünk, s kimentünk. A két nyeret azért tettük fel, hogy lóháton jöttünk vissza. Senyén Molnár Zsigmond úrnál voltunk szállva, ott vacsoráltunk, ott is háltunk. Miskolczi György úr engemet, mint Bátori Józsefet, s régi nemes ismerősét mutatott be esküdt úrnak. Esküdt úr jól tudta a szekér eladását, de hogy milyen jószág volt, s honnét került, azt egyedül Miskolczi György úr tudta.”

„1844 februáriustól egész József napig [március 19.] mindig Miskolczi György úrnál laktam. Telhetetlen ember volt: eltette volna az egész világ lopott holmiját. Azalatt az idő alatt, míg nála voltam, legkisebb gonosztettet sem követtem el. József napkor pedig Miskolczi György uram elvitt engemet Nye-kézsembe, a bátyjához, Miskolczi Ignác úrhoz, kinek is elbeszéltem történetemet. Mire ő azt válaszolta: — Semmi az! Nem foglak én úgy tartani, mint cselédemet, hanem vélem fogsz egy helyen lenni!”

Geszten mind világosabban látta, hogy valami nagy bünszövetkezetbe került: de nem volt megállás! Vallomását nem tekinthetjük taktikai manővernek, mellyel menteni akarta csapatának tagjait. Ezekről viszont azért nem beszélt, mert sorstársait feleslegesen nem akarta belekeverni azokba az üzelmekbe, amelyeket neve alatt mások követtek el. Így is rengeteg ember keveredett be vallomása következményeként perébe, mely végső fokon igen komoly bünszövetkezetet leplezett.

Miskolczi Ignácról Geszten nem a legnagyobb leismerés hangján emlékezik meg: „Ennél az embernél is keveset teremtett Isten gonosszabbat, s nagyobb orgazdát. Miután Miskolczi Ignác úrnak gulyája nem volt, tehát engemet juhászbojtárnak fogadott meg. Úgy azonban, hogy Demeter nap után bacsójának, azaz számadójának tészem, mit meg is tett Miskolczi Ignác úr. Számtalanszor felszólított, hogy mennék véle Pestre, midőn a szentpéteri és a kazinczi zsidók a gyapjút felviendik, s pénzzel térnek vissza, az útban öljük meg. De én nem bátorkodtam véle felmenni, mert ölni nem akartam, szándékomban soha nem volt. De azonfelül már akkor hallottam, hogy Miskolczi Ignác úr egy kocsisát elölte. Féltém azért, nehogy velem is az történjen. Mikor Miskolczi Ignác úr szolgálatába léptem, cselédjei ezek voltak: Bornyák István mindenes, Borsos Mihály kocsis, — azonfelül asszonyember valami Zsuzsi nevezetű harmati lakos mint főző, — s még egy leány, akit Marisnak hívtak. Ezenfelül volt még az ifiasszony, különben az úr kurvája, putnoki születés volt.”

Gesztén József 1846. január 30-án kihallgatása alkalmával özvegynek vallotta magát. Később, 1851. július 24-én részletesen vallott felesége rejtélyes eltűnéséről. 1844-ben, amikor Nyekézsenyből mennie kellett, húshagyókedden, vagy előtte levő hétfőn Fekete Mihály házában hagyta feleségét Miskolcon. Fekete Mihály ekkor a városi hámos ménes mellett volt csikós. Geszten innen Kakadra ment. Itt egy hónapig Bíró János juhásza, Varga József mellett bojtárkodott. Innen Nagy-Gyendára ment, hol 1844. évi Szent György napi előtti harmadnapig volt. Innen Kenderesre ment és éppen Szent György napján ment Miskolcra Varga József lován és szekeren. Anyagi ügyeit igyekezett elintézni mind Miskolczi Ignác, mind Miskolczi György urakkal.

Miskolcon Miskolczi Györgytől Geszten megtudta, hogy felesége Gömör megyébe került. Ide Miskolczi György vitte el egy jóbarátjához, hogy Gesztenné az aprómarhák gondját viseli. Miskolczi György azt is elmondta, hogy gömöri barátjának hibázik egy ürüse, s megígérte, hogy erre a helyre Gesztent alkalmazza. Geszten itt három napig várta Miskolczi Ignácot, mert azt mondták, hogy Gesztenné Ignác úrral ment Tokajba falusi szekereken lóért. Geszten ekkor türelmetlenségében elment Nyekézsénybe. Itt Miskolczi Ignác házában megtalálta hat esztendő kisleányát, az ottaniak azonban semmit sem tudtak Gesztenné hollétéről. Ekkor feltámadt benne a gyanú, hogy a két Miskolczi feleségét megölte. Egyik sem tudta megmondani, mi lett az asszonnyal. Ha ő most nem tért volna vissza, senki sem kereste volna Gesztennét a Miskolczi testvéreken. Az a gyanúja támadt, hogy Varga Józsefet a Miskolczi testvérek azért ijesztették el tőle, hogy feleségével egyedül maradva, könnyebben tegyék el láb alól.

Gesztlen József ezt a súlyos vádat 1852-ben is fenntartotta a Miskolczi testvérek ellen. Geszten 1836. május 10-én nősült, 29 éves korában. Az anyakönyv szerint „itt lakó ifjú legény Geszten József összeesküdött néhai Ferentzi József hajadon leányával, Juliannával.” Tanúk voltak nemes Baratsi Ferentz és Oláh Ferentz, mindketten tekintélyes gazdák, pedig ekkor már Geszten jól ismerte a kállai vár tömlöcét. A menyasszony apja, Ferentzi József 1830. április 21-én halt meg vízbetegségben aránylag fiatalon, 43 éves korában. Geszten József leánya: Borbála 1839. május 29-én született: keresztanyja volt Balku György felesége, Pál Kováts Sára. Második gyermekük 1842. május 11-én született: ez is leány volt, a keresztségben a Susánna nevet kapta: Keresztanyja Nagy János felesége, Barna Borbála volt. Ez a kislány 1843. június 14-én egy éves korában halt meg. Geszten Józsinak elfogatása idején valóban két kisleánya volt.

Béres András ismeretei szerint Gesztennek csak egy lánya volt és az is 1855. április 11-én mint koldus sínlődésben (azaz tüdőbajban) halt meg mostoha körülmények közt. A nyírbátori emlékezések szerint Geszten a Miskolcziéktől való menekülés után Nyírbátorba hozta a lányát, mert felesége meghalt. A leányt — az emlékezések szerint — Bácskaihoz vitte, akitől annak idején a sódort lopta. — Tartsa el a lányomat, mert maga hozta rám ezt a szerencsétlenséget! — mondta neki Geszten, de Rácskai úgy bánt a lánnyal, mint kutya a macskával, pedig Geszten sok mindent hazahordott titokban a leányának.⁹⁹ Ezek a mozzanatok legfeljebb azért érdekesek számunkra, mert azt mutatják, hogy Geszten valójában az orgazdáknak „dolgozott”: nem gondoskodott a sok rablás árán annyiról sem, hogy belőle leánya megélhetett volna. Felmerülhet bennünk az a kérdés is, hogy Geszten miért nem Porkolábékhoz adta leányát, ha azok voltak vagyona kezelői.

Az emlékezésekben sok fontos körülmény elmosódott, elfelejtődött. Nem szólnak arról, hogy Gesztennek névrokona is élt Bátorban. Az anyakönyv szerint bogáthi születésű Geszten József 24 éves nőtelen ifjú 1830. január 12-én esküdött bátori lakos Bákonyi János 23 éves hajadon leányával, Erzsébettel. Tanúk voltak: Tóth István és Rácskai Sándor. Gesztenéknek 1835-ben Borbála, 1837-ben Juliánna, 1839-ben Ráchel, 1841-ben Rozália, 1845-ben Ferenc, 1846-ban Erzsébet nevű gyermekük született: az utóbbiak olyan időpontban,

amikor a másik Geszten Józsi már börtönben volt. Bogáti Geszten József és felesége 1849-ben meghalt: május 24-én az asszony, Bákonyi Erzsébet 42 éves korában (sínlődés), az ember november 29-én 43 éves korában. Egyik házassági tanújuk Rátskai Sándor földműves még 1834-ben — 44 éves korában — halt meg forró-hideg betegségben. Ennek a házát törhette fel 1830-ban a másik Geszten József. Ide tehát nem vihette Geszten a leányát, bujdosása idején legfeljebb leszármazottja élt. Inkább vihette más rokonához, aki szintén szegény volt és így halt meg minden pártfogás nélkül a híres betyár szeretett leánya.

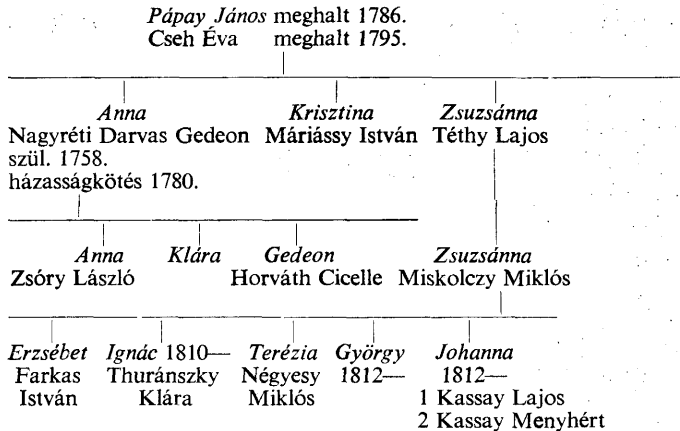
Adalékaink szerint a bogáti Geszten család igen elszaporodott Bátorban: az anyakönyvekben csupán néhány fiatalkori haláleset szerepel. Valószínű, hogy a betyár híre elől másfelé költöztek. Gesztennek Bogáton is több rokona élt. 1805-ben született Geszten József, kinek apja volt Geszten Miklós, anyja Hartsa Katalin. 1821-ben született Geszten János: apja volt Geszten Ferenc, anyja Kocsis Szabó Mária. Vadon Jánosnak és Geszten Borbálának 1821-ben Péter nevű fiuk született. Igen kiterjedt volt a bogáti rokonság is: bizonyára sok szóbeszédre adott alkalmat, hogy nem fogadták be a börtönben sínlődő Geszten József leányát. A betyár bármennyire elhíresült, rokonai nem tartották kívánatosnak a gyanúsítgatásokat, hogy tőle szereztek anyagi javakat.

A Miskolczi testvérek nem voltak ilyen finnyások. Miskolczi Ignác és György testvérek voltak: Boldván születtek előkelő nemesi családból. Az előbbi 1810. február 27-én, az utóbbi 1812. január 7-én. Apjuk Miskolczi Miklós, anyjuk Téthy Zsuzsanna volt. Ignác keresztszülei Bay Ignác és Zathureczky Erzsébet, Györgyé Farkas János és Répásy Sára. Györgynek volt egy ikertestvére is: Anna —, keresztszülei Vásárhelyi József prédikátor és Molitorisz Mária. Rokonságuk genealógiai lineájára is rábukkantunk.¹⁰⁰ Ebből kitűnik, hogy két nemzedéssel előbbi rokonuk közeli kapcsolatban volt Angyal Bandival. Óváry Miklós, a sajószentpéteri járás fiatal ügyésze 1786. január 6-án gúnyosan írja a böszörményi börtönben sínlődő Ónody Andrásnak, vagyis Angyal Bandinak, hogy „Darvas Gedeon és Mihály is azon szomorú sorsot tapasztalják, melyet Ötsém Uram tapasztal.”¹⁰¹ A fiatal Darvas Gedeon azonban felhagyott a nem sok jóval kecsegtető ló- és marhatolvajlásokkal,¹⁰² míg Ónody András minden jószándékú biztatás ellenére is még nagyobb méretekben folytatta azokat. Ezekben a gyanús üzemekben segítségére voltak a környék kevésbé finnyás kismemesi tagjai, akik nemzedékeken keresztül éltek ezt a kettős életet, mint a Miskolczy testvérek életmódja is igazolja.

Adalékaink szerint Miskolczi Miklós társadalmi kapcsolatai és rokonsága kimondottan jó volt. Fiait a mészáros mesterség gyakorlásának kedvező feltételei készítették más községekben, ill. a Miskolcon való letelepedésre. 1843-ban, Gesztennel való kapcsolatuk kialakulása idején, 33 és 31 éves férfiak voltak, erejük teljében. Kettőjük közül Györgynek ekkor már „sötét múltja” volt. 1838. március 16-án négy ökör, több kereszt élet és egy csikó eltolvajlásáért két évi, vasban eltöltendő, közmunkát végző fogságra, 1838. március 29-én pedig erőszakos tolvajsáért és orgazdaságért egy évi fogságra ítélték. Miskolczi György Gesztennel való megismerkedése előtt legalább három évet ült Rigó Józsa Mihály társaságában Veres István halála okozásával való közreműködése

miatt. Felesége, Thuránszky Klára is megsokallta bűnös tetteit és elválási pert indított ellene.¹⁰³

A Miskolczi testvérek rokonságát így mutathatjuk be:

A nagykállói negyei törvényszék nemes Miskolczi György és nemes Miskolczi Ignác Borsod megyei lakosokat 1851-ben vád alá helyezte „Geszten József rablófőnökkel álnév alatt leggonoszabb barátságban és üzleti viszonyban állván, az általa rablott jószágokat sajátjukként használták és Geszten Józsefet az igazság üldöző keze alól megszöktetvén, a bűnös titkokba beavatott Geszten Józsefnét élelmiszerekkel és pénzzel segítették, később pedig rájuk nézve mint szüntelen veszedelemmel fenyegető bűneshközt láb alól örökre elsikkasztották.”

Miskolczi Györgynek más bűnei is lehettek, mert 1846-tól már fogva volt.¹⁰⁴ Egy hajdú kíséretében mint rab a kocsmába ment, ott magát leitta és verekedett. Ezért fegyelmi büntetést kapott. 1851-ben orgazdasáért és tolvaj-sáért öt évi fogságra ítélték. A nagykállói törvényszék 1853. augusztus 25-én kelt ítéletével Miskolczi Györgyöt és Miskolczi Ignácot Geszten József feleségének kivégeztetése vádjá alól felmentette. Az asszony támogatását bizonyított-nak találta, mivel mindketten Geszten József lappangatói és orgazdái voltak, vele szorosabb barátságos viszonyt tanúsítottak. Ezért és többrendbeli orgaz-daság miatt Miskolczi Ignácot négy, Miskolczi Györgyöt öt évi börtönre ítélték.

A szóhagyomány szinte napjainkig megőrizte a becsületes nemes élet-módban tetszelgő köznemesek tömeges részvételének emlékét a betyárvilág idején elburjánzó rablásokban, amelyeket még a tudományos köztudat is a rideg pásztorok szabados életmódjának terhére ír. A mezővárosok rideg állattartása tkp. nagyüzemi gazdálkodás volt, amely alkalmat adott a munkavállalók önálló tevékenységei következtében sok visszaélésre. Ezeknek a visszaéléseknek azon-ban sem erkölcsi, sem népi, sem társadalmi jelentőségét eltúlozni nem helyes. Szűcs Sándor leírja, hogy a betyároknak, helyesebben: a pásztori rendű rablók-nak a legtöbb faluban nemesemberek voltak a bizományosai, helyesebben: orgazdái. A nemesi udvarok menhelyjogosultsággal bírtak, falusi-városi elől-

járók, tanácsosok, szenátorok, megyei perzekutorok, pandúrok csak a felsőbb hatóság engedélyével kutathattak a kapujukon belül. Alapos gyanú kellett ahhoz, hogy ily engedély birtokában nemesi portán kutathassanak. Amikorra az engedély megérkezett, akkorra minden szépen elintéződött, úgyhogy semmiféle bizonyosságot nem lelhetek —, mint a Miskolci testvéreket illető embereliktatási vád elejtése is mutatja. Húst, bort korlátlanul mérhettek a nemesi házaknál és végső szorultságban a görbe úton jött marhát is fontra darabolták.¹⁰⁵ A nemes Miskolci testvérek — Geszten Józsi bűjtatói — sem cselekedtek másként. Geszten Józsi vallomásából láthatjuk, hogy bűnös üzelmeiket sokkal nagyobb mértékben folytatták, amint azt akár a periratokból, akár az ellenük elhangzó vallomásokból elgondolhatjuk. Az igazság ily módon való eltitkolása is az osztályharc egyik helyi formája volt: mind a szegénynép elégedetlenségét, mind a bűnös manipulációkat az elavult közigazgatás inkább takargatta, mint orvosolta.

Gesztén Józsi jószándéka ellenére sem tudott ment maradni a Miskolci testvérek társaságában a bűnös tettektől. Vétkes voltát így mondja el szemléletesen, szinte epikai eszközökkel: „Szent Mihály nap tájban egy este daróci lakosok, — mely falu Nekézsemnek szomszédja, — Bárdos György, Bárdos Miklós és egy szinte Bárdos nevezetű ugróban levő betyár odahoztak hozzám egy jó hizott ökröt, s felkértek engem annak megnyúzására. Én azt mondtam nekik, hogy addig nem nyúzom meg, míg Miskolci Ignác úrnak be nem jelentem. Be is mentem hozzája, s elbeszéllettem nekie az egész dolgot. Erre ő azt válaszolta, hogy ezek az emberek csak innen Darócról szoktak lopni: alkalmasint az árendás ökre lesz. Azért legjobb lesz, ha az ökröt elbocsátjuk. Másnap én átmentem Darócra, s megnéztem, hibázik-e az árendásnak ökre. Nem hibázott: éppen akkor ganajt hordtak rajtuk. Melyek során visszatértem, s miután ezeket Miskolci Ignác úrnak bejelentettem, tőle engedelmet nyertem. Bárdos Györggyel egyesülten az ökröt megnyúztam, s a húsát elosztottam. Nagyrészt az azoknak, akik az ökröt hozták, de nekünk is maradt sok: Ignác úrral nem győztük elfogyasztani, ránk bűdösödött. Miután a húst szétosztottam, akkor tudtam meg, hogy az ökrölopásban Bárdos kőborgó betyár is részes. Ha én azt előbb tudom, nem avatkoztam volna a dolgukba. Azt pedig úgy tudtam meg, hogy a húsosztásnál neki a fejét adtam, amiért ő megneheztelt. Később elfogódott és Fodor Ferenc szolgabírónak az egész lopást környülállásosan leírta.”

Ezek szerint Geszten Józsefet nem ismerték fel Nyekézsenyben, hanem a véletlen esküdt ellene. „Fodor Ferenc szolgabíró a nyekézsenyi bírának parantsolatba adta, hogy Batori Józsefet, Miskolci uram batsoját kísérik elébe. Ezen levelet a bíró felvitte Miskolci Ignác uramnak bemutatni és elfogatásomra engedelmet kért. Miskolci Ignác úr azon levelet Boros Mihály szolgája által utánam küldte Visnyóra, hol én akkor örölni valék. Hazamenvén, Miskolci Ignác uram tanácsából elhatároztam, hogy megszököm. Magamban attól félttem, hogy kivilágosodik minden és engem Szabolcsba fognak kíséreni. Minden holmicskámát összepakoltam, s a pincébe zártam. A kulcsot Miskolci úrnak átadván, elindultam feleségemmel Miskolci uram tanácsából a tardonai völgyön Miskolcra, mert azt mondotta, hogy úgy kisleányomat, valamint

házi élelmemet, s szalonnámat utánam fogja hozni. A tardonai völgyön utól is ért, de se élelmemet, se leányomat el nem hozta. Akkor én feleségemmel együtt felültem a szekereére, s vele mentünk együtt a kazinci völgyön. Ott én leszállottam, mert Miskolczi uram azt mondotta, hogy bemegyem Kazincra Kassai Sámuel komisszáriushoz, ki véle sógorságban van. Nem tudom, hogy valósággal volt-e bent: én magamban gyalogoltam be Miskolcra.”

Geszten József Miskolcon először Szabó Istvánhoz ment, a város gulyásához, ki éppen lakodalmát ülte. „Onnét csakhamar elmentem Fekete Mihály város csikósához, aki igen jó ember volt. Véle soha semmi rosszat nem tettem, sőt arrakértem, hogy szegény feleségemnek egy időre szállást adjon. Ezt Fekete Mihály meg is cselekedte. Innét elmentem Miskolczi György uramhoz, ahol Ignác urat és feleségemet ott találtam már. Ez 1844-ben volt. Ekkor Miskolczi Ignác úr kocsisa Balázs nevezetű volt: aki az előtte levő évben Gróf Serényinél volt erdőkerülő. Feleségemet Fekete Mihálnál hagytam. Miskolczi Ignác úr az élelmiszereket is utánam hozta, de gyermekemet nem: mert ravaszul magánál, mintegy kezesül letartóztatta. Miskolcra Heves vármegyébe kebeleztetett Kakadi pusztára mentem, s ott Bíró János haszonbérlnél juhászbojtárnak beállottam. A levelem, amellyel ott befogadtattam, Miskolczi Ignác úr készítette a püspöki bírák nevében.”

Geszten Józsi családjával együtt közel két esztendeig tartózkodott Borsod megyében, főleg Nyekézsényben. Vallomása szerint ezalatt három ízben járt Szabolcsban. „Legelőször nyírás előtt indultam keresztül a szederkényi réven, s jöttem egyenesen Nyírbátorba. Ott az ún. Kispiritsén napoltam, este pedig egy fejszét kezembe vévén, Bogátra mentem. A fejszét azért vittem magammal, hogy véle a retectet, vagy zárt leülhessem. Ismervén Bogáton lakó Farkas zsidónak a háts lovát, mert sokat eljárt Bátorba laktomban a házam előtt. Egyenesen a házához mentem és az ólból, mely a lakóházának végében egy fedél alatt volt, fejszével kifeszítvén az ajtaját, háts lovát elvittem. Ez egy seregélyes szürke, jó termetes oláh ló volt. A lóval egyenesen Miskolcra mentem, Miskolczi György úrhoz. A lovat otthagytam, magam pedig gyalog mentem Nyekézsénybe. Megmondván Miskolczi Ignác úrnak, (hogy sikeresen jártam) mind a ketten elmentünk Miskolcra: ő a lovat megvette tőlem 12 választási bárányért. Cselédei előtt azonban azt mondta, hogy a lovat száz forintért vette öccsétől Miskolcon. Később én a lovat tőle visszavettem, s a bárányokért 12 ezüst forintot fizettem. A ló azonban csak úgy volt, mintha az övé lett volna.” (Olyan kiváló minőségű hátsló volt, amelyet olyan szegényember, amilyennek Gesztent Nyekézsényben ismerték, gyanú nélkül nem tarthatott.)

Geszten második szabolcsi kiruccanása juhnyíráskor volt —, tehát nem sokkal az előbbi kaland után. „Azon a lovon jöttem Nyekésemből a Nyírbe, melyet Bogátról loptam. De hogy a cselédei ne tudják, hogy hová megyek, s a falubeliek előtt legyen ok, hogy miért mulatok [időzőm] hosszabban, Miskolczi Ignác úr sereglye szürke lován, melyet Pajkosnak hívtunk, kilovagolt a juhnyírókhoz, hol én is jelen voltam és felvigyáztam. A juhnyírók előtt azt mondotta nekem Miskolczi Ignác úr: — Te Józsi! a Pajkoson el fogsz menni Keresztesre, imhol egy levél, ez az úr adósom nekem. Felveszed tőle a pénzt,

s addig el ne gyere, míg tökéletesen ki nem fizet. Ha pedig otthon nem lenne, megvárod, de pénz nélkül el ne gyere!... Hallották ezt többen, mikor Miskolczi Ignác úr ezeket mondotta. Jelezen: Árnóczki János Latinák Károly úr batsoja, — Árnóczki Andris, Miskolczi Ignác úr batsoja, Szolgabíró Pista, vagy más-kép Vajda Pista ományi batso.”

Geszten József így mondja el második útja nevezetesebb eseményeit. „Onnét egyenest a szokott utamon a szederkényi réven keresztül Bátorba jöttem. Mihent hazaérkeztem, a Csárda vendégfogadóhoz mentem. Ott volt négy ló egy szekérhez kötve, valami utas úré lehetett. Lassan a szekérhez mentem, körülnéztem a lovakat és amelyeket jobbnak láttam, hármat eloroztam és hirtelen reá felültem. A kocsis ezt észrevette és utánam szaladt, majd csak le nem húzott a lóról. Ekkor én — hogy megijedjen — a nálam levő pisztolyt félre elsütöttem: a kocsis maga is meg fogja mondani, hogy nem reá céloztam. De ezt kénytelen voltam tenni, mert a lovak tanulatlanok voltak és nem akartak alattam menni. Azon pisztolyt és még egy másikat Miskolczi Ignác úr vette számomra Kazincon egy boltos zsidótól, kinek nevét nem tudom. Annyit azonban tudok, hogy mindig a szentpéteri zsidóval szokott kereskedni.”

Geszten a lovakkal nem ment el messzire. „Egyenesen a házamhoz mentem és ott ócska lószerszámomat reájuk pakoltam. Innen Szirondra mentem, de egyik kerülőhöz sem mentem be, hanem a lovakat a sűrűbe bekötöttem. Ott napoltam, estenden Kiskállóba jöttem. Arról a sorról, hol T. Kállay Bertalan úr lakik, közel a házához, egy szegényember udvarára bementem és anélkül, hogy észrevettek volna, befogtam a szekérébe, s mentem egyenesen Bátorba. Ekkor vittem el szegény feleségemet Nyekézsembe. Nem akart velem jönni, félt, hogy ott megint lopok és ő árvaságra fog majd jutni.” Geszten második útja alkalmával szállította el családját Nyírbátorból. Valószínű, hogy ez nem ment családtagjai tudta nélkül: ekkor szerezhetek tudomást arról, hogy valahol Borsod megyében bújdosik.

Harmadik bátori útja kizárólag tolvajlási célokkal járt. „Harmadszor hideg ősszel jöttem gyalogjában, s amint estenden Bátorba értem, azonnal nemes Gorzó János tanyájába mentem, s ott a nevezett négy ökreit az ólból csendesen kihajtottam, tulajdon szekérébe befogtam. Jól ismertem az ökröket, mert Gorzó Bátorban velem egy utcában lakott. Mentem egyenesen Miskolcra. Midőn a Sajó hídján keresztülmentem, kérdezték tőlem, hogy hová megyek. Azt feleltem, hogy Ónodba voltam, s most Tapolcsánba megyek vasért.¹⁰⁶ Miskolcon a szekeret Szabó István város gulyásának adtam, mint igaz jószágot. Ő pedig a nagyobbik fiának adta, mert akkor esztendőben az ő szekere megégett. Tíz forintot fizetett érte. Az ökröknek is Szabó István viselte gondját, míg én Nyekézsembe jártam. Innét maga Miskolczi Ignác jött el Bornyász Pistával és együtt hajtották haza a kazinci völgyön. Miskolczi úr maga lóháton volt. Ez esetet tudom megmondja maga Szabó István és gyermekei, nemkülönben Szabó István akkori bojtárja, Miska. Ez Aszalóra való volt: még 1844-ik évben is Miskolcon szolgált mint bojtár Fekete Mihály város csikósánál.”

Gesztlen József ezzel az ügylettel családja nyekézsenyi helyzetét próbálta megalapozni. „Miskolczi Ignác úr a négy ökrökért adott nekem tíz darab juhokat és 125 váltóforintokat. (Ebből később hatvan váltóforintokat vissza-

kért.) Az ökröket egész Nyekézseny látta: Miskolczi uram azt mondta, hogy a miskolci gulyástól vette. Ezen ökrökből a két jobbikat 272 forint 30 krajcáróért adta el Miskolczi úr Kalos Mihály földdel bíró Velezsdben lakó vagyonos nemesembernek mint tulajdonát. A másik két ökröt Kassai Menyhért vette meg, aki szintén Velezden lakik. Ez az úr testvér sógora Miskolczi Ignác úrnak: 230 forintokat fizetett érte. Mindkét eladásánál jelen voltak a cselédek. Midőn Kalos az ökröket megvette, Kassai Menyhért szinte vett Miskolczi Ignác úrtól két ökröket, de ezen ökröket Ignác úr a maga jobbágyától vette. Ezután a vétel után egy héttel vette meg Kassai Menyhért azon négy ökröknek kettejét, melyet Bátorból loptam. A Bogátról lopott lovat Kassai Menyhértnak adtam el 50 váltóforintért. Kassai Menyhért ezt a lovat, mint tudva loptatott vette meg, mert elbeszéllettem neki, honnét került. Ezen vételt jól tudja Menyhért úr akkori kocsisa, kiről csak annyit tudok, hogy szabadságos katona volt.”

Geszten József önkéntes vallomásában nem tért ki bujdosása minden részletére, minden büntetének részletes leírására. A jegyzőkönyvben felsorolt tettek azonban azt mutatják, hogy egyrészt többet ismert be, mint amennyit feltételeztek róla, s ez lehet az általa átélt valóság. Másrészt előre kijelentette, hogy igen sok büntettet követtek el mások az ő neve alatt: ezekért nem vállalhat felelősséget még akkor sem, ha eskü alatt vallának reá. Valószínű, hogy hallott és tudott olyan büntettekről, amelyeket a „hír” neki tulajdonított. Minden jel arra mutat, hogy ebben az időben igen sok Miskolcziékhoz hasonló köznemes foglalkozott a teljes anyagi romlás elkerülése végett rablással, orgazdasággal és tetteik elkendőzése végett igyekeztek nagy port verni Geszten személye körül. A közvélemény céltudatos félrevezetése, a mendemondák tódítása azoknak a nemesi rendhez tartozó bűnözőknek kedvezett, akik aljas és gonosz büntetteiket a szegénynép kényszerűségéből elkövetett lopásaiként lázongásnak igyekeztek feltüntetni. A véres forradalomtól való félelem hisztérikus növelése miatt maradt rejtve sok-sok büntett, amelyet az uralkodó rend sötétben bujkáló gonosztevői követtek el.

Balogh István véleménye szerint a Geszten Józsiról szóló históriás versek nagy mértékben hozzájárultak a nyíri betyár hírnevéhez.¹⁰⁷ *Solymossy Sándor* pedig azt írja, hogy „Geszten Józsi csínyeiről ponyvalapok emlékeznek”.¹⁰⁸ Sem históriás éneket, sem ponyvairatokat Geszten Józsefről ezideig seholsem találtunk, ami nem jelenti azt, hogy nem lappanganak valahol, olyan gyűjteményekben, amelyek ezideig nem kerültek feldolgozásra.¹⁰⁹ 1883-ban a Vasárnapi Újság hasábjain *Várnai B. Sándor* tollából a Szabolesi történetek ciklusban jelent meg egy hosszabb elbeszélés Geszten Józsiról.¹¹⁰ A nagy műgonddal írt munka Geszten Józsi életrajzi adatait irodalmi motívumokkal vegyíti. *Várnai* elbeszélése anyagát olyan adatközlőtől hallotta, aki jólismerte a periratokat, de emlékezetében összekeveredtek későbbi, a szabadságharc után mondai elemekkel. Ezért is érdemes vázlatosan felidézni a történelmi riport színvonalán mozgó mű cselekményét.

Várnai ismeretei szerint a becsületos gondolkodású, de igen szegény Geszten Józsi a bihari hágónál levő Ömböly tanyáról hat szép ökröt lopott az

oláh pásztoroktól és a balkányi úton elhajtotta Barnusz Gecihez, a kapzsi orgazdához, hogy az értük kapott pénzzel megsegítse valamelyik szegény rokonát. A telhetetlen Barnusz más alkalommal is felbízta őt hasonló tettekre és a siker elkapta Geszten: kezdett meggazdagodni.¹¹¹ Egyszer aztán váratlanul körülvették a házát a perzekútorok, hogy elfogják, de felesége segítségével sikerült megugrania. Jóideig álnéven bolyongott, Barnusz pedig kizsuppoltatta a faluból Geszten feleségét és leányát, hogy gaztetteinek ne lehessenek árulói.¹¹² (Látjuk, hogy lényegében igaz, amit Várnai egy csokorba szedett: a valóságban azonban egészen másként zajlottak le az események.)

Gesztlen álnéven ide-oda hánykódott. Egyszer az uradalmi csárdában, a Gröbám zsidónál perzekútorokkal került össze. Amíg azok a szomszéd asztalnál iddógáltak, mögójük került és a hátuk mögött krétával az asztalra írta: „Itt volt Geszten József.” Mire észrevették volna, már messzejárt. Ez a mozzanat erősen emlékeztet Mátyás-mondáink közül az „Itt volt Mátyás király, meg-evett hat tojást” közismert trufaszerű történetre.¹¹³ Sok mindent ráfogtak Gesztenre —, mondja Várnai —, de fele sem volt igaz. Mintha a betyár emberien fogalmazott magamentésének gondolata tükröződne innen is.¹¹⁴ Egyszer egy Fischbein nevű zsidó szegődött hozzá. Felbízta Geszten, hogy együttesen rabolják ki Áront, a gubaci csárdást. A zsidó tudta, hogy az ibrányi bárónő elzálogosította ezüstneműit Áronnál, mikor eladó leányával külföldi fürdőhelyekre ment. Mialatt Geszten cimboráival a csárda felé tartott, Fischbein megüzente a szolgabírónak, mire készülnek a betyárok. A szolgabíró kilenc pandúrral körülvette az épületet, Fischbein az ezüstneműekkel megrakodva elillant. Geszten négy társával együtt elfogták, megkötözték és szekerre rakták. A Tizánál sikerült Gesztennek kötelékeit elvágni és a szekerről leugrani. Utána-lóttak és súlyosan megsebesült. A ladányi komp közelében rogyott össze. Ajultan találtak rá és láncra verve kísérték a kállói börtönbe.¹¹⁵

A rabokat a börtön udvarán naponta sétáltatták. Az ablakból nézegette őket az alispán leánya és beleszeretett a daliás Gesztenbe. Egyik éjszakán felkereste őt a börtönben: ki akarta szabadítani szívszerelmét, de Geszten nem fogadta el ezt az áldozatot. — „Én csak egyszerű paraszt vagyok, feleségem és gyermekem van. Nem engedi a becsületem, hogy a kisasszony élete árán szabaduljak!” — mondta.¹¹⁶ Másnap a szolgabíró négyesfogata a kút mellett állt befogva, mikor vízért mentek a rabok. Geszten villámgyorsan felpattant a bakra, azzal ki a kapun. Mikor biztos helyre ért, visszaengedte a lovakat.¹¹⁷

Gesztlen felkereste cimboráit: Bornyák Gyurit, Zsiros Jóskát, Tréfa Györgyöt, Szolgabíró Pistát és bejelentette, hogy felhagy a betyárélettel. Nem hittek neki: azt gondolták, hogy az urak azért engedték vissza közéjük, hogy feladja őket. Geszten leghűbb társa Zsiros Pista volt, ki szinte eszét veszette, mióta a szeretőjét lefogták. Ezért a többiekkel egyetértett, amikor elhatározták, hogy elteszik Geszten láb alól. Geszten azonban szép csendben elillant közülük: megpróbálta felkeresni feleségét és kisleányát. A pandúrok rövidesen reátörték az alvó bandára: kit lelőttek, kit elkaptak. Geszten éjfél tájban a dobi csárdába tért be: itt hallotta meg, hogy az alispán leánya a Tiszába ölte magát. A pandúrok Geszten rövidesen utolérték és agyonlőtték: a Tisza partján temették el holttestét.¹¹⁸

Várnai nagy Geszten-riportja megjelenésekor hangulatos versben énekelte meg a csendes szabolcsi őszt, amely a sárguló falevelek hullása közben régi tragédiákról susog. Ekkor szedte össze helytörténeti adalékait, azonban nem minden úgy volt, ahogyan ő írta le: másutt másként susogott Gesztenről az emlékezet.¹¹⁹ Gesztennek a kállói várból szökésére az adott alkalmat, hogy a rabokkal hordatták a főzéshez szükséges vizet. Egy alkalommal Kállay Ákos főszolgabíró lova a kút közelében állt, míg gazdája a börtönt ellenőrizte. Geszten bilincseivvel együtt a lóra ugrott és elvágatott. Csak néztek utána, hogyan esik majd le!¹²⁰

A szökésnek ezt a változatát a szabadságharc utáni nemzeti ellenállás motívumával indokolja Keéky István. Szerinte a szabadságharc után a császári zsandárok csellel kerítették kézre Gesztent. Sok keserűséget szerzett csínyeivel Hruska úrnak, a szabolcsi komisszárosnak, így hát dupla vasajtós, négylakatos tömlöcbe csukatta. Egyik este nagy tűz támadt a megyeházán, s a rabokat kihajtották vízhordásra a piaci nagykúthoz. Kállay Ákosnak, a híres szabolcsi nábobnak a kúriája a megyeházzal volt szomszédos. — Geszten Józsi is hordja a vizet! — jelentette Kállaynak az eseményekkel együtt a parádés kocsis, Geszten egykori társa a véres csatákban.

— Tégy kantárt a Szellőre és vezesd a piaci kúthoz! Jó szeme van a Józsinak: tudja majd, mit kell tennie! — parancsolta Kállay a kocsisának.

Tudta is. Amikor meglátta az ott várakozó lovat, kiugrott a rabok közül és egy pillanat múlva szédítő iramban száguldott a geszterédi nagy erdő felé. Ott is lőtték agyon. Egy zsandár golyója terítette le. Ott is temették el.¹²¹

Gesztlen Józsi Keéky emlékezései szerint nem háborgatta a szabolcsi uraságokat: annál több búbánatot szerzett a zsandároknak, meg a renegátoknak, az osztrák uralmat kiszolgáló, beamtereknek beálló uraknak. Ezért úri virtusnak számított a betyárszöktetés. Ez azonban nem egészen úgy történt, ahogyan az eseményeket később magyarázták. Ezt tanúsítja Szabó Lajos tiszaladányi szolgabíró 1859. augusztus 30-án kelt körlevele a szökésről: „Gesztlen József, Mensik Károly, Karámos Péter vagy Jakab György, Urszuly vagy Pál László, Fischbein vagy Makári Áron és Oláh János elhíresedett s huzamos évek óta tartó súlyos börtönre ítélt rablók augusztus 10-én délután 4 és 5 óra közt a szokásos vízhordás alkalmával a Nagykállóban levő ún. Debreceni kútról, a melléjük rendelt börtönőr erőszakos lefegyverzésével és fegyverzetének elvétele után megszökvén, Kállay Ákos úr kétlovas szekérén Debrecen felé elhajtattak.” A körlevél Gesztent így írja le: „47 éves, telt arcú, barna hajú, fekete nagy bajusszal, nyakszirtjén több helyeken lövés következtében támadt forradás látszik, születési helye Nyírbátor Szabolcs megyében.”¹²²

*

Gesztlen Józsi élettörténete a szegényparasztság feudális osztályharcának helyi formákban bővelkedő fejezete. Gesztennek minden elesettsége ellenére megvoltak a maga morális, intellektuális és ideológiai értékei. A történettudomány értelmi eszközeivel az emocionális valóságot is fel kell tárnunk, hogy a népi osztályharc természeti gyökereit, emberi szenvedélyességét és társadalmi forradalomra való érelődését megérthessük. A szenvedélyek harcának történelmi emlékműve a folklór jellegű alkotásokban található. Tanulmányunk második

részében ezt tárjuk fel, mert a szenvedélyek harcának történelmi ismerete segít hozzá az osztályérdek felismeréséhez, elemzéséhez: a jövőendő céljainak pontos és árnyalt meghatározásához.

JEGYZETEK

1. Erről tanúskodnak a *Domokos Sámuel* által hét nép népköltészeti gyűjteményeiből összeválogatott balladaszerű dalok: Betyárok tüzénél. Bp., 1959. A Geszten Józsiáról idézett dal: 52. p. Életéről: 337—338. p.
2. *Dömötör Sándor*: Tóth László emlékezete. Honismeret-Helytörténet c. kiadvány (szerk. *Ortutay Gyula*). Bp., 1971. 2. füzet 127—128.
3. *Borovszky Samu* (szerk.): Szabolcs vármegye. Bp., 1900. 232—233.
4. *Békés István*: Magyar ponyva pitaval. Bp., 1966. 32.
5. *Balogh István*: A leghíresebb tiszántúli betyár. Alföld, VII. 1956. 5:166—171.
6. Ezúton s köszönetet mondunk neki, hogy a *Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár*ból (a következőkben: SzSzmLt) a debreceni cs. kir. főtörvényszékhez felterjesztett iratcsomó (Geszten József periratai 1856:57. sz.) budapesti tanulmányozását lehetővé tette. Ebben a köteggben voltak a Kállay György főszolgabíró által 1846. június 15-én a nagykállói fenytő törvényszéken felolvasott és Geszten József által magáénak mondott vallomások, jegyzőkönyvek másolatai is. A továbbiakban mindig ebből az ügyiratból idézünk, amikor az idézet helyét nem jelöljük.
7. A *pajkos* szó etimológiájáról és nyíri használatáról l. *Dömötör Sándor*, A nyíri pajkosok. Szabolcs-Szatmári Szemle, IV. 1969. 2:47—54.
8. *Béres András*: Tiszántúli híres betyárok. Gyula, 1961. Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 26.
9. *Szücs Sándor*: Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek. Bp., 1969.
10. *Dömötör Sándor*: A betyárromantika. Bp. 1930. Mivel a tanulmány az Ethnographia c. magyar néprajzi folyóiratban jelent meg első ízben, a szakirodalom különnyomatát nem tartja számon. Vö. A magyarság néprajza, III. 131—132., *Dános Erzsébet*: A magyar népballada. Bp., 1938. 157.
11. Emlékezetből kottáját is közli. L. alább, a 12. jegyzetnél.
12. *Kállay András*: Régi dolgok, újabb idők. Nyíregyháza, 1907. 5—6.
13. *Szabó Ferenc*: A dél-alföldi betyárvilág. Gyula 1964. 5—8. (Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 53—54.)
14. *Pölöskei Ferenc—Szakács Kálmán*: Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848—1898. Bp., 1962. I. 24—29.
15. *Varga Antal*: A hajdúnánási betyárlegények és betyárleányok. Szülőföldünk, a Hazafias Népfőnt Debrecen városi bizottsága Honismereti Híradója 1973. évf. 4. sz. 51—53. A kalászszedegetésről, mint társadalmi jelenségről l. Néprajzi Közlemények, VI. 1961. 1:57—67.
16. *Implom József*: Olvasókönyv Békés megye történetéhez. Békéscsaba, 1971. II. 291.
17. *Györffy István*: Magyar falu, magyar ház. Bp., 1943. 226—227. = A Falu III (1922), 221—222. (A csárda.)
18. *Implom* i. m. II. 296.
19. *Implom* i. m. II. 292.
20. *Implom* i. m. II. 295.
21. Országgyűlési utasítás a katonai újoncok állításának könnyítésére, mely felolvastatott Abaúj megye 1840. szeptember 24-én Kassán tartott közgyűlésében. Kinyomtatott példánya: OL.P 1309. sz. Csoma cs.lt. I. 9. (Nyomtatványok közt.) Az utasítás az 1802., 1807., 1808. és 1830. évi orszgy. határozatok alapján kialakult közigazgatási gyakorlat alapján készült.
22. *Kármán József*: Válogatott művei. Bp., 1955. 22., 80.
23. *Némedi Lajos*: „A nemzet csinosodása.” A haladás és a nemzetiség kérdései a felvilágosodás korának magyar irodalmában. Egri pedagógiai főiskola Évkönyve, IV. 1958. 224—225.
24. *Balogh István*: i. m. 167. Vö. *Csanádi Imre* és *Vargyas Lajos*: Röpülj páva, röpülj! Magyar népballadák és balladás dalok. Bp., 1954. 51.
25. *Kálmány Lajos*: Történeti énekek és katonadalok. Bp., 1952. 156. Vö. *Réső Ensel Sándor*: Borsod megye börtönei a provisoriumban. Szabolcs megyei Közlöny, 1878. febr. 6. és 17.
26. *Balogh István*: Az alföldi tanyásgazdálkodás az 1830—1840-es években. Agrártörténeti Szemle, 1962. 623.

27. *Balogh István*: Szabolcs megyei pásztorösszeírás 1796-ból. Ethn., 1959. 292. Egy Szabolcs megyei jelentés 1794-ben arról számol be, hogy „a tolvajlásokat a lakott helyeken csavargó ún. betyárok és a falvak határán messze fekvő pusztákon lakó pásztorok többek társaságában, vagy csendes támogatásával gyakorolják.”
28. Részletesen elemzi *Dézsi Lajos*: Báró Jósika Miklós 1794—1865. Bp., 1916. 164.
29. *Dézsi* i. m. 166. Vö. Életképek, 1846. II. fele 16. sz. 493.
30. Gróf *Desewffy József*: Levelei 1812—1843. Sajtó alá rendezte *Ferenczy József*. Bp. 1888. 91—92.
31. *Desewffy* i. m. 130.
32. *Desewffy József* bizodalmas levelezése *Kazinczy Ferenc*cel. 1793—1831. Pest, 1864. II. 27.
33. *Szabó* i. m. 5—8.
34. *Békés* i. m. Vö. *Dienes István*: A lopás a nép szemében. In: Vármegyei szociográfiák. Bp., 1939. IV. 177—179.
35. *Szántó Imre*: Zöld Marci. Betyárvilág Heves és Külső Szolnok megyében a XIX. század első évtizedeiben. Egri pedagógiai főiskola Évkönyve, II. Eger, 1956.
36. *Békés* (i. m. 148.) kifogásolja, hogy 1930-ban megjelent tanulmányom „Rózsa Sándor és társai” szerinte cégszerű jelzéssel foglalja egybe az 1848/49-es forradalom és szabadságharc körüli évek betyárvilágának tetemes részét. E kifejezéssel sem akkor, sem most nem a betyárvilág üzletszerűségét próbáltam jelezni, hanem a kiemelkedő betyárok nevével jelzett korszakban élő betyárok történelmi típusait. Ezért adtam az egyes fejezeteknek „Zöld Marci és társai”, „Sobri Jóska és társai”, majd „A szabadságharc után”, „Rózsa Sándor és társai” címet. Soha nem éltem annyira az üzleti életben, hogy ez a cím a kereskedői firmát juttatta volna eszembe történelmi korokkal kapcsolatban. *Békés* idéz egy ponyvairatkát, melynek címében is szerepel „s egyéb társai” kifejezés. (I. m. 47.) *Angyal Bandinál* és *Gesztesy Jósikánál* hiányzik az „és társai” kifejezés, de nem azért mintha nem lettek volna társaik, hanem azért, mert esetüket a tipikus fejlődéstől eltérőnek tartottam.
37. Az előző jegyzetben emlegetett tanulmányom (23. old.) közli a betyárdalok alapján az ezekben szereplő betyárok (nem teljes) névsorát, s kísérleteztem büntetőperiek felkutatásával is.
38. *Zákonyi Ferenc*: A gyöngyösi csárda. Keszthely, 1973. 9. kiadás tájékoztató bibliográfiával. Nem célunk felsorolni a sok-sok felületes információon alapuló, szenzációkat hajhászó cikket, amelyeknek kritikái analizésére *Békés István* vállalkozott: i. m. 27—354. *Sobri Józsi* és *Rózsa Sándor* személyleírását közli *Implom* i. m. II. 300. *Zöld Marci* elfogatásáról 1816-ban: uo. 302.; *Dömötör Sándor*: Szemere Bertalan verse Rózsa Sándorról. HOM Közlem. Miskolc, 1974. XIII. 54—59.; *Rindó József*: A kondorosi csárda. *Békési Élet* X. (1975), 2. sz. 313—330.
39. *Békés* i. m. 35—41.
40. *Dömötör Sándor*: *Aszalay Szabó János*. A jakobinus per borsodi mártírjáról. Történelmi Évkönyv, II. Miskolc, 1968. 211. 38—39. jegyzet.
41. *Dömötör Sándor*: Adatok a felső-magyarországi betyárvilág kialakulásának kezdeteihez. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, VIII. Miskolc, 1969. 389—436.; *Dömötör Sándor*: *Angyal Bandi* furulyája. HOM Évkönyve, XI. Miskolc, 1972. 599—610.; *Uő*: Az *Angyal Bandi*-nóta történeti háttere. Ethn., LXXXII. 1971. 220—248.; *Uő*: Egy *Jókai*-elbeszélés keletkezéstörténete. Ki is volt „a népdalok hőse”? ItK., LXXXVI. 1972. 502—509.; *Uő*: A *Hangácsy család* Nyíriben. HOM Közleményei, XI. Miskolc, 1972. 75—77.; *Uő*: *Angyal Bandi* a Hortobágyon. In: Tanulmányok a Hortobágy néprajzához. Szerk. *Gunda Béla*. (Műveltség és Hagomány XV—XVI.) Debrecen 1972—1974. 245—272. *Uő*: A *Jesenius család* Magyarországon. HOM Közlem. Miskolc, 1974. 30—37.
42. *Békés* i. m. 29—35.
43. *Szabó Ferenc* i. m. 5—8.
44. *Dömötör Sándor*: *Zöld Marci* a Hortobágyon. Múzeumi Kurír 15. füzet. Debrecen, 1974. 14—25.
45. *Békés* i. m. 41—66. *Szántó Imre* i. m.
46. *Dömötör Sándor*: A „Pusztai találkozás” történeti háttere. Szabolcs-Szatmári Szemle, V. 1970. 4:75—83.; *Matics Pál*: Adatok Szalkszentmárton történetéhez. Szalkszentmárton, 1970. 167—168. Vö. *Vasi Szemle*, XVIII. 1964. 178—181.
47. *Dömötör Sándor*: A vasi betyárvilág kezdeteiből. *Vasi Szemle*, XVIII. 1964. 169—194.; *Uő*: *Baltavári* adatok a betyárvilág kezdeteiből. *Vasi Szemle*, XXVII. 1973. 277—282. *Békés* i. m. 75—107.; *Gönczi* i. m. 245—264.; *Zákonyi* i. m. 40—57.

48. *Béres* i. m. 14—15.; *Balogh* i. m. 167.
49. Az Országos Levéltár mikrofilmtárban: X 3711. törzsszám. Ref. 885/1—10. felv.
50. János, szül. és megh. 1797. szeptember 10. Keresztszülők voltak ifj. Polhár Ferenc és felesége. — Zsuzsánna, szül. 1801. aug. 5., megh. 1802. jan. 16. Keresztszülők voltak Magyar István és felesége. — Zsuzsánna, szül. 1803. aug. 28., megh. 1803. szept. 29. Keresztszülők voltak ifj. Polgár Ferenc és felesége.
51. Sovány Borbála is Bogátról került Nyírbátorba, mint Geszten János. Bogát község 1828. évi összeírásában Sovány Péter házatlan zsellérnek egy fejős tehene volt. A nyírbátori ref. anyakönyv szerint Sovány Máriának és Tarlódi Mártonnak 1829. márc. 8-án kettős leánya (Katalin és Sára) született. Az 1828. évi összeírás szerint Tallódi Márton colonus volt.
52. János, szül. 1811. ápr. 3., megh. 1811. ápr. 9. Keresztszülők voltak Szabó István és Oláh Judit. A conscriptio szerint colonus serviarius cum 1 sodalis. — Zsuzsánna, szül. 1812. szept. 16., megh. 1817. okt. 9. Keresztszülők voltak Nagy Mihály és Bihari Sára. A conscriptio 105. tétele szerint colonus. — Ráchel, szül. 1820. júl. 9., megh. 1821. márc. 22. Keresztszülők voltak Nagy Ferenc és Oláh Judit.
53. Sándor, szül. 1809. márc. 11. Keresztszülők voltak Nagy Mihály és felesége, Bihari Sára. (Valószínű, hogy meghalt, de erről bejegyzést nem találtunk.) — János, szül. 1814. okt. 5. Keresztszülők voltak Nagy Ferenc és felesége. A conscriptio szerint colonus: 133. tétel. — Sándor, szül. 1817. május 7. Keresztszülők voltak Nagy Mihály és felesége. A conscriptio szerint colonus volt: 198. tétel.
54. Regnicolaris levéltár. In: OL. N 26. sz. Az összeírásban Geszten József a 215. tétel.
55. SzSzmLt: Szabolcs m. kgy. jzk. 1832:36. 391. sz. Idézi *Balogh*: i. m. 168.
56. SzSzmLt: Nyíregyháza, Iratok 1833. 33. csomó 171. sz. Idézi *Balogh*: i. h.
57. Idézi *Balogh*—*Béres*: Geszten 7.
58. Az 1828. évi összeírásban 61. sz. alatt Kontz Imre colonusként 14 pozsonyi mérős földdel és 6 kaszás réttel szerepel.
59. *Dömötör Sándor*: Ármás. Magyar Nyelv, LXVIII. 1972. 214.
60. SzSzmLt: Szabolcs m. kgy. jzk. 1839:43. 665. sz. Idézi *Balogh* i. m.
61. Idézi *Béres*—*Balogh*: Geszten 7—8.
62. *Balogh* i. m. 168—169.
63. *Béres* i. m. 15.
64. *Béres* i. m. 16.
65. A 138. sz. összeírásban a 98. tétel.
66. A 119. sz. összeírásban a 11., 20. és 33. tétel.
67. A 138. sz. összeírásban a 205. és a 212. tétel.
68. Szentmihály mezővárosban a város katonái voltak az *ármások*, vezetőjük az *ármáshadnagy*. *Gombás András*: Szentmihályi ólaskertek. Jósa András Múzeum Évkönyve, VI. 1963—64. 96. Vö. az 59. jegyzettel.
69. *Balogh* i. m. 169.; SzSzmLt: Nyíregyháza, Iratok 1846—1847. évből.
70. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár (a következőkben: BAZmLt) Borsod megye jegyzőkönyve 1246/1845. sz. Vö. SzSzmLt: Szabolcs m. jzk. 1044/1945. sz.
71. *Szűcs* i. m. 32—33.
72. *Balogh* i. m. 170.
73. *Borovszky* i. m. 232.
74. BAZmLt: Borsod m. jzk. 1209/1847. sz. SzSzmLt: Szabolcs m. kgy. jzk. 2416/1846. sz.
75. BAZmLt: Borsod m. 4346/1847. sz. Vö. uo. 960/1847. sz. és Helytartó Tanács 37.671/1846. sz. körözés.
76. BAZmLt: Borsod m. kgy. 1209, 1407, 5000/1847. sz. iratok.
77. A következőkben kizárólag a vádirat alapján idézzük az eseményeket. L. a 6. jegyzetnél is.
78. Párhuzamként I. a Rózsa Sándor megkegyelmezése alkalmával kifejtett politikai meggondolásokat. *Békés*: i. m. 141.
79. *Borovszky* i. m. 232.; Vö. *Gunda Béla*: Rózsa Sándor nyomában. Alföld, VII. 1956. 2:49—54.
80. *Csepelyi Tamás* szerk.: A nagykállói járás múltja és jelene. Nagykálló, 1970. 238. Vö. uo. 158.
81. *Borovszky* i. m. 486.
82. SzSzmLt: Bünyenyítő jzk. 1849. év 761. sz.
83. *Balogh* i. m. 170.
84. L. a 12. jegyzetnél.
85. *Békés* i. m.

86. L. a 65. jegyzetnél.
 87. *Balogh* i. m. 171.
 88. *Békés* i. m. 141.
 89. *Szántó* i. m.
 90. *Módy György*: Adatok a betyár szó tartalmi változásaihoz. *Ethn.*, LXVIII. 1957. 349—351.; *Vö. MNyTört-EtSz* I. 291.
 91. A rabok gondatlan kíséretéről l. *Implom* i. m. II. 311.; *Vasi Szemle*, XXVII. 1973. 281.
 92. Az 1828. évi összeírásban Ferentzi József fiával a 216. tétel: házatlan zsellér.
 93. *BAZmLt*: Borsod m. kgy. jzk. 1246/1845. sz. iratai. Az átirat kivonatát l. Szemere Bertalan borsodi iratai közt.
 94. *Szűcs* i. m. 39.
 95. *Béres* i. m. 22—23.
 96. *Béres* i. m. 28—30.
 97. *Szűcs* i. m. 37—39.
 98. *Dömötör Sándor*: Történeti adalékok. Miskolci *HOM Közleményei*, XI. 1972. 87.
 99. *Béres* i. m. 23.
 100. *OL. P 620. sz. Sz. Király cs.lt. 6. csomó 29. tétel. (Gehelaoigiák.)*
 101. *Dömötör Sándor*: Kuthy Lajos és Angyal Bandi. Múzeumi Kurír. Debrecen, 1975.
 102. Darvas Gedeon (szül. 1758. Boldva) 22 éves korában 1780. okt. 4-én kötött házasságot Boldván füleki Pápay Annával. (Boldvai ref. egyház anyakönyve. Kiséri Béla közlése 1967-ben.)
 103. *BAZmLt*: Borsod m. kgy. jzk. 798/1847. sz. Továbbá: 2191. és 6013/1847. sz.
 104. *BAZmLt*: Borsod m. kgy. jzk. 3358/1847. sz. iratok.
 105. *Szűcs Sándor*: A régi Sárrét világa. Bp., 1942. 46.
 106. *Vö. tanulmányunk II. részében közrekerülő népköltési adalékaival.*
 107. *Balogh* i. m. 171.
 108. *Magyarság néprajza* III. 132.
 109. *Békés* i. m. Geszten nevét nem is említi.
 110. *Vasárnapi Újság*, XXX. 1883. 691—694, 707 és 730—731.
 111. *Vö. tanulmányunk előző részével.*
 112. *Vö. az előbb idézett felesége eltiintetésével.*
 113. *Vö. tanulmányunk II. részében „Geszten Józsi mint kisasszony” c. fejezettel.*
 114. Maga Geszten Józsi is ráfogásnak minősít egy sereg vádat.
 115. *Vö. Geszten Józsi rabtársai nevével.*
 116. *Vándormotívum*: a Gesztenről szóló dalokban Szabó Klára nevű leány nézi őt az ablakból. *Vö. népdalokban*: „Nézz ki, rózsám, nézz ki, ablakod firhangján.”
 117. A Miskolczi testvérek társaságában többször is együtt volt komiszárosokkal. *Vö. tanulmányunk II. részében „Geszten Józsi és a komiszáros” c. fejezettel.*
 118. A hagyomány szerint Geszten zsandárok golyója terítette le a geszterédi erdőben az 50-es évek elején, itt is temették el. *Borovszky* i. m. 182., 233.; *Erdész* i. m. 39.
 119. *Vasárnapi Újság*, XXX. 1883. 118. Az 1836. évi véres választásról írt történelmi riportja felszínességeiről l. *Jókai*: A kis királyok c. regénye kritikai kiadásában. Bp., 1968. 349—353.; *Vö. Vasárnapi Újság*, XXXI. 1884. 406—407.
 120. *Szabados József*: Töredékek, epizódok Nagykállóról. (Szerinte a Gesztenre vonatkozó iratok a *Beadványok és jegyzőkönyvek* c. dossziében a *SzSzmLt*-ban található.) In: *Csepelyi* i. m. 158.
 121. *Keéky István*: A nagykállói remete. *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 24. 14.
 122. *Szűcs Sándor*: Betyárok, pandúrok és egyéb régi hírességek. Bp., 1969. 37.

JÓZSI GESZTEN IN BORSOD I. (Auszug)

Die ungarische Ranberwelt zeigt weder vom historischen, volkskundlichen noch literarischen Aspekt aus ein einheitliches Bild. Es gibt soviele Gebiete, soviele Formen des bewaffneten Volkswiderstandes gegen das ungesetzliche Auftreten der feudalen Verwaltung. Die ersten Betyaren versuchten unter dem Einfluß der französischen Revolution — oft instinktiv — die wirtschaftlichen Differenzen zu korrigieren.

Vor dem ungarischen Freiheitskampf 1848/49 war der berühmteste Betyar im Gebiet jenseits der Theiss *Józsi Geszten*. Über ihn werden in dieser Studie sehr viele archivalische Beiträge und lokalhistorische Angaben mitgeteilt. Er wurde 1807 in Nyírbátor geboren, seine Eltern waren arme Kätner. Im Alter von 20 Jahren wurde er in einen Diebstahl verwickelt. Von da an sass er entweder im Gefängnis oder er half seinen Leidensgenossen bei gesetzwidrigen Handlungen — vor allen Dingen beim Raub. Er war ein sehr starker, sehr schöner, geschickter und kluger Mann mit guten Manieren. 1843 kam er aus Nyírbátor ins Komitat Borsod, unter falschem Namen übernahm er Dienste in Nekézseny. Einige Male besuchte er heimlich seine Frau zu Hause, später nahm er seine Frau und seine Tochter mit. Er heiratete 1836, eine seiner Töchter starb im Kindesalter.

1846 wurde er gefangen genommen. Die Studie gibt charakteristische Einzelheiten seines Geständnisses bekannt. 1847 wurde er vom Gericht des Komitats Szabolcs zu Tode verurteilt, aber das Urteil wurde wegen der Kriegereignisse nicht vollstreckt. Es ist zwar nicht zu beweisen, aber wahrscheinlich hat Geszten in einer Guerillamannschaft gegen die Österreicher gekämpft. 1851 wird er vom Kaiser begnadigt, das Todesurteil wird in 20 Jahre Kerkerhaft umgewandelt. Viele berühmte Raubtaten werden von Räubern ausgeführt, die seinen Namen missbrauchen. Viele Raubtaten werden heimlich von Mitgliedern des Kleinadels begangen, weil sie sich leicht der Betsrafung entziehen konnten. Seit der französischen Revolution hatte die herrschende Klasse krankhafte Angst vor dem armen Volk, daher wurden die Gesetzesverletzer aus den Reihen der armen Bauern viel strenger bestraft, als es auf Grund der Verstöße angemessen gewesen wäre. Eines dieser Opfer war auch Geszten, der sich nicht entmutigen liess und zu immer schwereren Strafen verurteilt wurde.

Józsi Gesztens Taten wurden in der Schundliteratur und in der Volksdichtung aufgebauscht. Der zweite Teil der Studie beschäftigt sich damit im folgenden Band des Jahrbuches.

SÁNDOR DÖMÖTÖR